

Ciències de la vida

Guies per a una
docència universitària
amb perspectiva de gènere

Ciències de l'Activitat Física i l'Esport

Pedrona Serra Payeras
Susanna Soler Prat

Xarxa Vives
d'universitats

CIÈNCIES DE L'ACTIVITAT FÍSICA I L'ESPORT

GUIES PER A UNA DOCÈNCIA
UNIVERSITÀRIA AMB PERSPECTIVA
DE GÈNERE

Pedrona Serra Payeras
Susanna Soler Prat

Xarxa Vives
d'universitats

AQUESTA COL·LECCIÓ DE GUIES ESTÀ IMPULSADA PEL GRUP DE TREBALL D'IGUALTAT DE GÈNERE DE LA XARXA VIVES D'UNIVERSITATS

Ada GARRIGA COTS, presidenta de la Comissió d'Igualtat, Universitat Abat Oliba CEU

Carmen VIVES CASES, directora del secretariat d'Igualtat, Universitat d'Alacant

Marta TORT COLET, comissària d'Educació, Cultura, Joventut i Esport, Universitat d'Andorra

Maria PRATS FERRET, directora de l'Observatori per a la Igualtat, Universitat Autònoma de Barcelona

Núria Sara MIRAS BORONAT, delegada del rector per a la direcció de la Unitat d'Igualtat, Universitat de Barcelona

Elisa MARCO CRESPO, directora de la Unitat d'Igualtat, Universitat CEU Cardenal Herrera

Ana M. PLA BOIX, delegada del rector per la Igualtat de Gènere, Universitat de Girona

Esperanza BOSCH FIOL, directora i coordinadora de l'Oficina per a la Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes, Universitat de les Illes Balears

Consuelo LEÓN LLORENTE, responsable de la Unitat d'Igualtat, Universitat Internacional de Catalunya

Fernando VICENTE PACHÉS, director de la Unitat d'Igualtat, Universitat Jaume I

Anna ROMERO BURILLO, directora del Centre Dolors Piera d'Igualtat d'Oportunitats i Promoció de les Dones, Universitat de Lleida

María José ALARCÓN GARCÍA, directora de la Unitat d'Igualtat, Universitat Miguel Hernández d'Elx

Maria OLIVELLA QUINTANA, coordinadora de la Unitat d'Igualtat, Universitat Oberta de Catalunya

Dominique SISTACH, responsable de la Comissió d'Igualtat d'Oportunitats, Universitat de Perpinyà Via Domitia

Josefina ANTONIJUAN RULL, vicerectora de Responsabilitat Social i Igualtat, Universitat Politècnica de Catalunya

M. Rosa CERDÀ HERNÁNDEZ, responsable de la Unitat d'Igualtat, Universitat Politècnica de València

Rosa CERAROLS RAMÍREZ, directora de la Unitat d'Igualtat, Universitat Pompeu Fabra

Andrea DEL POZO RODRÍGUEZ, cap de l'Àrea de Secretaria General, Universitat Ramon Llull

Víctor MERINO SANCHO, directora de l'Observatori de la Igualtat, Universitat Rovira i Virgili

Rosa Maria MOCHALES SAN VICENTE, directora de la Unitat d'Igualtat, Universitat de València

Mar BINIMELIS ADELL, directora de la Unitat d'Igualtat, Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Edita XARXA VIVES D'UNIVERSITATS

Edifici Àgora Universitat Jaume I · Campus del Riu Sec

12006 Castelló de la Plana

<http://www.vives.org>

ISBN: 978-84-09-44328-4

LLIBRE SOTA UNA L·LICÈNCIA CREATIVE COMMONS BY-NC-SA.

Autores: Pedrona Serra Payeras i
Susanna Soler Prat

Coordinadores: M. José Rodríguez
Jaume i Maria Olivella Quintana
@Xarxa Vives d'Universitats, 2022

 Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

Xarxa Vives
d'universitats

Aquesta obra ha estat editada amb el suport de l'Institut Català de les Dones de la Generalitat de Catalunya.

SUMARI

PRESENTACIÓ	6
01. INTRODUCCIÓ	10
02. LA CEGUESA AL GÈNERE I LES SEVES IMPLICACIONS	11
03. PROPOSTES GENERALS PER A INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN LA DOCÈNCIA	14
3.1 Sensibilització del professorat universitari cap a la igualtat de gènere i la coeducació	14
3.2 Objectius i competències per evitar la discriminació per sexe-gènere, identitat de gènere i/o orientació sexual	15
3.3 Disseny de continguts curriculars en base al model coeducatiu i la pedagogia crítica	15
3.4 Elaboració i utilització de materials didàctics que adoptin la perspectiva de gènere	16
3.5 Garantir la participació equitativa en les activitats d'aprenentatge utilitzant l'espai i el material de forma equilibrada	17
3.6 Formació per a la convivència i la transformació de models i relacions tradicionals de gènere	17
3.7 Utilització del llenguatge no sexista	18
3.8 Reflexions sobre les pròpies creences i estereotips de gènere	19
04. PROPOSTES PER INTRODUIR LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN LA DOCÈNCIA EN CIÈNCIES DE L'ACTIVITAT FÍSICA I L'ESPORT	24
Experiència 1. Disseny curricular en l'educació física, l'activitat física i l'esport	28
Experiència 2. Intervenció i avaluació de l'activitat física, l'educació física i l'esport	29
Experiència 3. Jocs i esports alternatius	32
Experiència 4. Promoció i prescripció de l'exercici físic per a la salut	34

05. RECURSOS DOCENTS ESPECÍFICS PER A LA INCORPORACIÓ DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE	36
Eix 1. Imatge dels estudis i les professions de la família de l'Activitat Física, l'Educació Física i l'Esport: promoció amb perspectiva de gènere	36
Eix 2. El professorat: des de l'àmbit universitari als cicles formatius i a l'Educació Física de primària i secundària	37
Transversalitat de gènere en la formació universitària	37
Sensibilització: vocacions de futur per a les noies	37
Llenguatge	38
Educació física no sexista	38
Eix 3: Estratègies organitzatives en les institucions educatives i de formació	39
Alguns exemples i recursos	39
Xarxes i programes de mentorització de dones	39
Dones en la ciència	39
Entitats esportives, educatives i d'igualtat	40
Prevenició de la violència de gènere i de l'assetjament i l'abús infantil en l'esport	41
06. ENSENYAR A FER RECERCA SENSIBLE AL GÈNERE	42
6.1 Treball final de grau, treball final de màster i Pràcticum	42
6.2 La investigació i la transferència a la societat	42
6.3 El coneixement científic	43
6.4 Per un TFG i un TFM amb perspectiva de gènere	44
6.4.1 Aspectes comuns en TFG i TFM en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport	44
6.4.2 TFG en l'àmbit de l'educació física	45
6.4.3. TFG en l'àmbit de la salut	46
6.4.4 TFG en l'àmbit del rendiment esportiu	47
6.4.5 TFG en l'àmbit de la gestió esportiva i la recreació	48
07. RECURSOS PEDAGÒGICS	49
7.1 Transversalitat de gènere en la formació universitària	49
7.2 Educació física no sexista	49

7.3 Gestió esportiva i perspectiva de gènere	50
7.4 Entrenament esportiu	51
7.5 Salut i activitat física	51
7.6 LGTBI i esport	51
7.7 Prevenció de la violència de gènere i de l'assetjament sexual infantil en l'esport	52
7.8 Llenguatge	53
8. PER A APROFUNDIR	54

PRESENTACIÓ

Què és la perspectiva de gènere i quina rellevància té en la docència dels programes de grau i de postgrau? Aplicada a l'àmbit universitari, la perspectiva de gènere o transversalitat de gènere és una política integral per promoure la igualtat de gènere i la diversitat en la recerca, la docència i la gestió de les universitats, tots ells àmbits afectats per diferents biaixos de gènere i altres eixos de discriminació. Com a estratègia transversal, implica que totes les polítiques tinguin en compte les característiques, necessitats i interessos tant de les dones com dels homes, tot distingint els aspectes biològics (sexe) de les representacions socials (normes, rols, estereotips) que es construeixen culturalment i històricament de la feminitat i la masculinitat (gènere) a partir de la diferència sexual.

La Xarxa Vives d'Universitats (XVU) promou la cohesió de la comunitat universitària i reforça la projecció i l'impacte de la universitat en la societat impulsant la definició d'estratègies comunes, especialment en l'àmbit d'acció de la perspectiva de gènere. És oportú recordar que les polítiques que no tenen en compte aquests rols diferents i necessitats diverses i, per tant, són cegues al gènere, no ajuden a transformar l'estructura desigual de les relacions de gènere. Això també és aplicable a la docència universitària, a través de la qual oferim a l'alumnat una sèrie de coneixements per entendre el món i intervenir-hi en el futur des de l'exercici professional, proporcionem fonts de referència i autoritat acadèmica i busquem fomentar l'esperit crític.

Una transferència de coneixement a les aules sensible al sexe i al gènere comporta diferents beneficis, tant per al professorat com per a l'alumnat. D'una banda, en aprofundir en la comprensió de les necessitats i comportaments del conjunt de la població s'eviten les interpretacions parcials o esbiaixades, tant a nivell teòric com empíric, que es produeixen quan es parteix de l'home com a referent universal o no es té en compte la diversitat del subjecte dones i del subjecte homes.

D'aquesta manera, incorporar la perspectiva de gènere millora la qualitat docent i la rellevància social dels coneixements, les tecnologies i les innovacions (re) produïdes. D'altra banda, proporcionar a l'alumnat noves eines per a identificar els estereotips, normes i rols socials de gènere contribueix a desenvolupar el seu esperit crític i a adquirir competències que li permeten evitar la ceguesa al gènere en la seua pràctica professional futura. Així mateix, la perspectiva de gènere permet al professorat prestar atenció a les dinàmiques de gènere que tenen lloc en l'entorn d'aprenentatge i adoptar mesures que asseguruen que s'atén a la diversitat d'estudiants.

El document que teniu a les mans és fruit del pla de treball del Grup de Treball en Igualtat de Gènere de la XVU, centrat en la perspectiva de gènere en la docència i la recerca universitàries. Al 2017 es va publicar l'informe *La perspectiva de gènere en docència i recerca a les universitats de la Xarxa Vives: Situació actual i reptes de futur* (2017), coordinat per Tània Verge Mestre (Universitat Pompeu Fabra) i Teresa Cabruja Ubach (Universitat de Girona), que constata que la incorporació efectiva de la perspectiva de gènere en la docència universitària seguia sent un repte pendent, malgrat el marc normatiu vigent a nivell europeu, estatal i dels territoris de la XVU. Al 2021 es va publicar una nova edició d'aquest informe, en aquesta ocasió coordinat per M. José Rodríguez Jaume i Diana Gil González (Universitat d'Alacant). S'hi conclouia que, tot i que el gènere s'està incloent progressivament en assignatures dels plans d'estudi dels diferents graus, encara persisteix un enfocament restrictiu que, si bé promou la formació en gènere en els continguts, els plantejaments i les metodologies, presenta limitacions com el canvi reduït en la cultura organitzativa i de gestió de les universitats o la convivència amb la ceguesa al gènere de la resta d'assignatures del pla d'estudis.

Un dels principals reptes identificats en ambdós informes per superar la manca de sensibilitat al gènere dels currículums dels programes de grau i de postgrau era la necessitat de formar al professorat en aquesta competència. Així, s'apuntava la necessitat de comptar amb recursos docents que ajuden el professorat a fer una docència sensible al gènere.

Per aquest motiu el Grup de Treball en Igualtat de Gènere de la XVU va acordar desenvolupar i continuar nodrint la col·lecció *Guies per a una docència universitària amb perspectiva de gènere*, sota la coordinació en una primera fase de Teresa Cabruja Ubach (Universitat de Girona), M. José Rodríguez Jaume (Universitat d'Alacant) i Tània Verge Mestre (Universitat Pompeu Fabra), i de M. José Rodríguez Jaume (Universitat d'Alacant) i Maria Olivella Quintana (Universitat Oberta de Catalunya) en les següents.

En conjunt s'han elaborat fins al moment 28 guies que s'han encarregat a professorat expert en l'aplicació de la perspectiva de gènere a la seua disciplina de diferents universitats:

ARTS I HUMANITATS:

ANTROPOLOGIA: Jordi Roca Girona (Universitat Rovira i Virgili)

FILOLOGIA I LINGÜÍSTICA: Montserrat Ribas Bisbal (Universitat Pompeu Fabra)

FILOSOFIA: Sonia Reverter-Bañón (Universitat Jaume I)

HISTÒRIA: Mónica Moreno Seco (Universitat d'Alacant)

HISTÒRIA DE L'ART: M. Lluïsa Faxedas Brujats (Universitat de Girona)

MUSEOLOGIA I MUSEOGRAFIA: Ester Alba Pagán (Universitat de València)

CIÈNCIES SOCIALS I JURÍDIQUES:

COMUNICACIÓ: Maria Forga Martel (Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya)

DRET I CRIMINOLOGIA: M. Concepción Torres Díaz (Universitat d'Alacant)

EDUCACIÓ I PEDAGOGIA: Montserrat Rifà Valls (Universitat Autònoma de Barcelona)

GEOGRAFIA: Maria Prats Ferret i Mireia Baylina Ferré (Universitat Autònoma de Barcelona)

SOCIOLOGIA, ECONOMIA I CIÈNCIA POLÍTICA: Rosa M. Ortiz Monera i Anna M. Morero Beltrán (Universitat de Barcelona)

TURISME: Ester Noguer Juncà (Universitat de Girona) i Montserrat Crespi Vallbona (Universitat de Barcelona).

CIÈNCIES:

FÍSICA: Encina Calvo Iglesias (Universidade de Santiago de Compostela)

MATEMÀTIQUES: Irene Epifanio López (Universitat Jaume I)

CIÈNCIES DE LA VIDA:

BIOLOGIA: Sandra Saura Mas (Universitat Autònoma de Barcelona)

CIÈNCIES DE L'ACTIVITAT FÍSICA I L'ESPORT: Pedrona Serra Payeras i Susanna Soler Prat (INEF Barcelona)

INFERMERIA: M. Assumpta Rigol Cuadra i Dolors Rodríguez Martín (Universitat de Barcelona)

MEDICINA: M. Teresa Ruiz Cantero (Universitat d'Alacant)

NUTRICIÓ I DIETÈTICA: Purificación García Segovia (Universitat Politècnica de València)

PSICOLOGIA: Esperanza Bosch Fiol i Salud Mantero Heredia (Universitat de les Illes Balears)

ENGINYERIES I ARQUITECTURA:

ARQUITECTURA: María-Elia Gutiérrez-Mozo, Ana Gilsanz-Díaz, Carlos Barberá-Pastor i José Parra-Martínez (Universitat d'Alacant)

CIÈNCIES DE LA COMPUTACIÓ: Paloma Moreda Pozo (Universitat d'Alacant)

ENGINYERIES AGRÀRIES: M. Dolores Raigón Jiménez (Universitat Politècnica de València)

ENGINYERIA NAVAL, MARINA I NÀUTICA: Clàudia Barahona-Fuentes i Marcel·la Castells-Sanabra (Universitat Politècnica de Catalunya)

ENGINYERIA INDUSTRIAL: Elisabet Mas de les Valls Ortiz i Marta Peña Carrera (Universitat Politècnica de Catalunya)

ENGINYERIA MULTIMÈDIA: Susanna Tesconi (Universitat Oberta de Catalunya)

ENGINYERIA ELECTRÒNICA DE TELECOMUNICACIÓ: Sònia Estradé Albiol (Universitat de Barcelona)

METODOLOGIA:

DOCÈNCIA EN LÍNIA AMB PERSPECTIVA DE GÈNERE: Míriam Arenas Conejo i Iolanda García González (Universitat Oberta de Catalunya).

Aprendre a incorporar la perspectiva de gènere en les assignatures impartides no implica res més que una reflexió sobre els diferents elements que configuren el procés d'ensenyament-aprenentatge, tot partint del sexe i del gènere com a variables analítiques clau. Per poder revisar les vostres assignatures des d'aquesta perspectiva, a les Guies per a una docència universitària amb perspectiva de gènere trobareu recomanacions i indicacions que cobreixen tots aquests elements: objectius, resultats d'aprenentatge, continguts, exemples i llenguatge utilitzats, fonts seleccionades, mètodes docents i d'avaluació i gestió de l'entorn d'aprenentatge. Al cap i a la fi, incorporar el principi d'igualtat de gènere no és només una qüestió de justícia social sinó de qualitat de la docència.

M. José Rodríguez Jaume i Maria Olivella Quintana, coordinadores

01. INTRODUCCIÓ

Pedrona Serra Payeras i Susanna Soler Prat són professores i investigadores de l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya (INEFC - Barcelona), centre adscrit a la Universitat de Barcelona. Ambdues imparteixen docència al grau universitari de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (CAFE). Mitjançant la seva docència i recerca, aporten una visió reflexiva i crítica de la societat, des de la pedagogia crítica, per tal que l'alumnat es replantegi els rols tradicionals de gènere que es reproduïxen des de l'àrea de l'educació física, l'activitat física i l'esport. La reflexió sobre els biaixos de gènere en l'àmbit que en aquesta guia es tracten ajuden a trencar amb els estereotips de gènere que es donen a la societat actual, ja que la formació de les noves generacions de professionals de l'activitat física, l'educació física i l'esport des de la perspectiva de gènere és imprescindible per assolir la igualtat efectiva entre dones i homes en el món de l'esport, i afavorir la construcció d'una societat més justa des de la nostra àrea professional, acadèmica i científica.

La seva proposta suposa reescriure les regles del joc: transformar els mecanismes d'exclusió i discriminació més visibles i explícits; reconèixer i eliminar els mecanismes que, sovint de forma inconscient i invisible, perpetuen la desigualtat de gènere, la visió androcèntrica, i la reproducció dels estereotips des de totes les disciplines que configuren les CAFE; incorporar a la docència de totes les assignatures els coneixements sobre les dones, sobre les relacions de gènere, sobre els diferents tipus de masculinitats, i les contribucions de les dones. Suposa, per tant, incloure una mirada de gènere que no és exclusiva de les dones, ni es dirigeix únicament a les dones, sinó que contribueix a l'enfortiment del model democràtic. Un model en el que la reivindicació d'unes relacions més justes beneficia a homes i a dones, en tota la seva diversitat.

En aquesta guia, les autores presenten un seguit d'estratègies d'anàlisi de la pràctica docent en perspectiva de gènere i aporten diferents recomanacions per a incorporar la perspectiva de gènere a l'àmbit de l'Educació Física, l'Activitat Física i l'Esport. La seva proposta s'exemplifica mitjançant diferents assignatures implementades al grau de CAFE: Didàctica (assignatura troncal), Jocs i esports alternatius (assignatura optativa) i Prescripció de l'exercici físic i la salut.

02. LA CEGUESA AL GÈNERE I LES SEVES IMPLICACIONS

La promoció de la igualtat efectiva entre dones i homes i la ruptura dels estereotips de gènere en l'activitat física, l'educació física i l'esport són encara alguns dels grans reptes de la nostra societat en ple segle XXI. Gertrud Pfister (2010) destaca que al camp que es desenvolupa aquesta guia, els estereotips tradicionals de masculinitat i feminitat, tot i haver experimentat alguns canvis en la societat occidental en els últims anys, encara hi són molt presents. La universitat, així com tots els centres de formació vinculats a l'activitat física, l'educació física i l'esport, tenen un paper clau com a agents de canvi i de transformació dels models i de les relacions de gènere a partir de les seves funcions de formació de professionals, d'investigació i de transferència de coneixement.

Des de fa més d'una dècada, la presència de dones estudiants a les universitats espanyoles és lleugerament superior que la dels homes. Ara bé, els percentatges difereixen considerablement en certs àmbits de coneixement. Aquest és el cas del grau en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. Per això, i d'acord amb els plantejaments de Donoso i Velasco (2013), posicionar-se en la perspectiva de gènere implica analitzar de manera crítica les formes en què el sistema social delimita espais i recursos per a homes i dones i en condiona les eleccions, així com la forma en que l'ordre simbòlic i real de gènere jerarquitzava allò que es considera masculí per damunt del que es considera femení. L'esport, l'educació física i l'activitat física no queden allunyades d'aquesta mirada, i per això i agafant les paraules de les autores Donoso i Velasco (2013) «mirar la realitat amb perspectiva de gènere és aspirar a redefinir les regles del joc (...)» (p. 75).

La pràctica d'activitats físicoesportives entre les dones ha augmentat i el sistema esportiu s'ha transformat en múltiples activitats i formats. Es constata que les dones han anat accedint a la pràctica esportiva mitjançant una pràctica molt més associada a l'oci, l'estètica o la salut que a les activitats de competició. La seva incorporació al sistema esportiu ha fet possible el sorgiment d'altres maneres de fer i entendre l'esport i l'activitat física, en l'actualitat molt més diversificat (Puig, 1999). Ara bé, en els estudis de la família de l'Activitat Física i de l'Esport sembla no observar-se cap progrés ni transformació. La problemàtica existent en aquest camp de coneixement és la reducció del nombre de noies que estudien el grau de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (CAFE), així com en d'altres estudis relacionats amb l'activitat física i l'esport, com els cicles de grau superior i mitjà vinculats amb la matèria (Serra *et al.*, 2019). Al grau de CAFE i a Catalunya, el nombre de dones matriculades l'any 2021 era només del 23 %.

El mercat laboral relacionat amb l'activitat física, l'esport i l'educació física és un sector masculinitzat, on la presència de dones és molt reduïda, i on la influència del gènere és determinant (Moragas, 2014; Pérez, 2015; Viñas i Pérez, 2014). A nivell d'estat espanyol, la presència de les dones en el camp de l'activitat física i l'esport representen un 35 %, percentatge que es veu molt reduït segons l'àmbit de treball. També pot veure's reduït en funció del tipus de càrrec que ocupa, produint-se el que s'anomena segregació horitzontal i segregació vertical, on els càrrecs de decisió són ocupats per homes, i on s'hi produeixen tota una sèrie de barreres estructurals que dificulten la mobilitat de les dones quant a tasques i quant a poder de decisió.

Algunes explicacions a aquest fenomen la proporcionen diferents investigacions realitzades en les àrees de coneixement de les matemàtiques, l'enginyeria i la informàtica on les noies també són una minoria. A aquestes carreres universitàries s'ha donat una situació similar al estudis de CAFE. Aquests estudis han establert quines són les variables que provoquen el biaix de gènere en l'elecció de la trajectòria acadèmica i professional (Candela, 2008; Eccles, 2011; Sáinz, 2007; Serra *et al.*, 2020). S'ha observat com, en el procés d'elecció, les noies escullen la seva carrera professional buscant la satisfacció del gust o la preferència personal; en canvi, els nois es guien per les oportunitats professionals que els donarà aquella opció escollida. Un altre argument és que els nois consideren més important que el seu futur treball els permeti guanyar molts diners, poder fer o inventar coses noves, i arribar a ser famosos. Les noies, en canvi, consideren més important pel seu futur treball poder ajudar als altres, interpretant aquest resultat com a part de l'estereotip femení (més sociables i més sensibles cap als altres) (Serra *et al.*, 2019). Aquest fet té com a conseqüència una major propensió de les dones a treballar en àrees vinculades a la ajuda i al suport social de les persones, característica de l'estereotip femení (Jones, Howe i Rua, 2000). Altres elements a tenir en compte són les influències que exerceixen els agents socialitzadors per a motivar els i les adolescents a l'hora d'escollir el seu futur acadèmic i laboral (Stake i Nickens, 2005; Serra *et al.*, 2019). Alguns treballs mencionen que el paper de la família i el professorat són els més importants; en canvi, d'altres presten més atenció a les amistats amb qui comparteixen la major part del dia a dia. Per tant, l'elecció d'una carrera universitària o una altra pot veure's reprimida, minvada o potenciada per les pròpies aspiracions dels seus familiars, per les seves amistats o per altres factors, com l'econòmic o l'educació rebuda (Lent, 2012). A més, en l'elecció dels estudis també trobem un altre factor important d'influència: les característiques que tenen els treballs que poden desenvolupar amb els estudis seleccionats. L'anàlisi realitzada per Serra *et al.* (2019) constata que les característiques del món

laboral de les CAFE que perceben els nois i noies es vinculen únicament a l'esport de competició, amb la càrrega cultural de gènere que comporta. Si bé el mercat laboral de les CAFE és molt més ampli i diversificat, la percepció que es té d'aquest camp de treball és molt més reduïda i pot generar un important biaix de gènere en l'elecció dels estudis.

A l'àmbit acadèmic del grau de CAFE, quan es valora la incorporació de la perspectiva de gènere en els plans d'estudi segons indica la legislació actual, es constata que encara queda molt camí per recórrer. A pesar del marc legal establert, són diverses les veus que manifesten un balanç poc positiu pel que fa a la inclusió real de la perspectiva de gènere en la formació universitària (Verge i Cabruja, 2017), i especialment en aquelles titulacions més vinculades a l'àmbit educatiu (Anguita i Torrego, 2009; Aristizábal i Vizcarra, 2012; Donoso i Velasco, 2013; Serra *et al.*, 2018). L'àmbit universitari es caracteritza per la poca o nul·la consciència i sensibilitat sobre el tema, és a dir, per la «ceguesa en matèria de gènere» per part del professorat (Donoso i Velasco, 2013). Aquesta situació també s'ha confirmat en l'àmbit de les Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport a Espanya. Segons l'estudi realitzat per Serra (2016) el 74,6 % dels materials curriculars no incorporen la perspectiva de gènere i el 18,5 % ho fan de forma superficial. És a dir, que la perspectiva de gènere s'aborda de forma molt genèrica i sense evidències que es posi en pràctica a les assignatures (Serra, 2016).

En conjunt, les dades revelen un descens crític de la presència de dones en els estudis de la família de l'Activitat Física, l'Educació Física i l'Esport (grau en CAFE, grau en Magisteri especialitat d'educació física, cicles formatiu de grau mitjà i superior vinculats en l'activitat física i l'esport), així com una presència pràcticament anecdòtica de la perspectiva de gènere en la formació dels futurs i de les futures professionals.

Per altra banda, quan s'incorpora el gènere al contingut de les assignatures del grau de CAFE, hi podem trobar diferents discursos que poden ajudar a perpetuar els rols de gènere i la visió androcèntrica del món, o bé aportar coneixements per ajudar a canviar la societat mitjançant l'educació en perspectiva de gènere. En la majoria dels casos, quan s'incorpora se segueix perpetuant les diferències entre homes i dones, d'igual manera que es reforcen els models tradicionals dicotòmics en el coneixement de l'activitat física, l'educació física i l'esport. Malgrat tot, cal mencionar que unes poques propostes pedagògiques sí que reconeixen les múltiples feminitats i masculinitats amb una mirada crítica, fomentant la reflexió de l'alumnat i amb accions de transformació social (Serra *et al.*, 2018).

03. PROPOSTES GENERALS PER A INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN LA DOCÈNCIA

La formació en qüestions de gènere en educació superior respon a la necessitat de dotar l'alumnat universitari d'un marc interpretatiu de la societat que encaixi amb els elements de la justícia social i de construcció d'un món més equitatiu i humà. Així, requereix considerar el sexe i el gènere com a variables d'anàlisi i explicatives, igual que saber detectar les causes i conseqüències de la desigualtat de gènere. Hem de recordar que el grau en CAFE és una titulació de quatre anys (240 ECTS) i que, combinat amb el màster de Formació del Professorat en Educació Secundària en l'especialitat d'educació física (1 any de durada i 60 ECTS), contribueix a la formació bàsica del professorat d'educació física en educació secundària obligatòria (ESO), batxillerat i cicles formatiu d'activitat física. La formació del professorat d'educació física i de les altres especialitats en qüestions de gènere és considerat un aspecte totalment necessari i urgent, doncs seran els i les professionals encarregats de generar canvis en les seves pràctiques i fugir de certs comportaments sexistes que es generen en l'entorn de l'educació física.

A continuació, es presenta un enfocament pedagògic per incorporar la perspectiva de gènere en la formació de professionals en CAFE sigui quin sigui el seu àmbit de treball (educació física, gestió esportiva, salut, medi natural o entrenament). La proposta que es detalla ha d'ajudar a canviar la mirada de les assignatures, fent-les més sensibles a la perspectiva de gènere.

3.1 Sensibilització del professorat universitari cap a la igualtat de gènere i la coeducació

El currículum ocult juga un paper clau en la reproducció dels models tradicionals de gènere. Les mirades, els gestos, el to de veu, els silencis, els comentaris, l'actitud corporal o la forma de vestir transmeten missatges, en ocasions més rellevants que el propi missatge explícit. Així mateix, les interaccions entre professorat i alumnat són, també, diferents i desiguals. Igual que les expectatives de resultat cap a nois i noies. D'igual manera, l'educació física i l'esport és un camp que, per la seva estreta vinculació amb el cos, la gran tradició patriarcal i la presència d'activitats estretament estereotipades, resulta ser una àrea rellevant per a la reproducció així com per a la transformació de les relacions de gènere (Soler, 2007, 2009; Vázquez i Álvarez, 1990). El professorat és qui configura el seu discurs per a la transmissió de coneixements. El professorat és qui s'encarrega de dissenyar la pràctica didàctica (des d'estructurar el programa acadèmic fins a aplicar

l'avaluació). Per tant, el professorat és qui té el paper actiu de transformació o de reproducció, basant-se en la influència de la seva trajectòria personal i les seves creences.

Entre el professorat universitari de CAFE, així com l'alumnat, són comuns els sentiments de rebuig o incomoditat davant els temes de gènere. La «por al feminisme» o la «ceguesa en matèria de gènere» o «el miratge de la igualtat» són algunes de les idees que sorgeixen davant el plantejament de la formació en perspectiva de gènere. Ajudar al professorat a superar aquesta barrera i a disposar d'eines per a desenvolupar una docència sensible al gènere ha de ser una de les prioritats dels graus universitaris. Així doncs, és necessari impulsar activitats de sensibilització, formació i transferència en perspectiva de gènere a tota la comunitat universitària (seminaris, cursos de formació, etc.) de forma periòdica.

3.2 Objectius i competències per evitar la discriminació per sexe-gènere, identitat de gènere i/o orientació sexual

Les guies docents han d'assegurar la presència de les competències vinculades amb la igualtat de gènere, els drets humans i els valors propis de la cultura de la pau i valors democràtics. És a dir, desenvolupar hàbits d'excel·lència i qualitat en l'exercici professional aplicant els drets fonamentals i els principis de la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.

3.3 Disseny de continguts curriculars en base al model coeducatiu i la pedagogia crítica

La literatura científica argumenta que un dels motius que comporta la no incorporació de continguts en perspectiva de gènere rau en la transversalitat dels mateixos. Concretament, l'enfocament transversal seria el model ideal per abordar les qüestions de gènere si tot el personal docent hi estigués implicat i amb el compromís d'incloure la mirada de gènere a la seva assignatura. Donoso i Velasco (2013) exposen com en l'àmbit universitari no consideren rellevant o significatiu prestar atenció a la perspectiva de gènere en la seva tasca docent, o bé adopten una postura neoliberal en que es considera la desigualtat de gènere un aspecte superat (Bonal, 1997; Rich, 2001; Scraton, 2013; Soler, 2012; Vilanova y Soler, 2012). Llavors, si ja s'ha aconseguit la igualtat, no cal incorporar la formació del professorat d'educació física (Prat i Flintoff, 2012). En conseqüència, la implementació de la perspectiva de gènere depèn exclusivament de la bona voluntat del professorat sensibilitzat que fins i tot ha d'afrontar «la por» que genera entre

els seus iguals. En el camp específic de l'Educació Física, Flintoff (1993) ja apunta que la transversalitat és «un camí cap a enlloc, una manera d'evitar el tema de forma col·lectiva» (p.188). La mateixa autora considera que, si únicament s'adapta la transversalitat com a mecanisme per introduir la perspectiva de gènere, té poques possibilitats d'èxit en l'educació física.

Per una altra banda, l'opció d'incorporar les qüestions de gènere en una assignatura específica també té les seves limitacions, ja que pot conduir a que la resta del professorat es desentengui de la temàtica (Donoso i Velasco, 2013; Prat i Flintoff, 2012). De fet, Wright (2002) revela que, en l'àrea d'educació física, la temàtica de gènere queda relegada a assignatures optatives, i llavors comportar que l'alumnat no seleccioni la matèria.

Si es té en consideració tots els aspectes anteriorment argumentats, es considera necessari introduir les qüestions de gènere de forma específica en una assignatura concreta i, al mateix temps, desenvolupar un plantejament transversal en cada una de les assignatures del grau. Així, és necessari que s'incorporin competències i objectius en cadascuna de les assignatures del grau, i alhora, generar una assignatura específica per abordar la temàtica. L'excel·lència sorgirà de la coordinació de tot el professorat de diferents àrees i departaments, assegurant un treball transversal en perspectiva de gènere, junt amb el treball des d'una assignatura específica en que s'abordi en profunditat i en tota la seva complexitat, la perspectiva de gènere i la igualtat entre homes i dones en el camp de l'EF, l'AF i l'esport.

3.4 Elaboració i utilització de materials didàctics que adoptin la perspectiva de gènere

Els materials didàctics utilitzats en Educació Física, Activitat Física i Esport poden contribuir a la reproducció dels estereotips de gènere, condicionant a nens i nenes a les pràctiques esportives, així com a adoptar certs comportaments vinculats amb els rols tradicionals de gènere. Táboas i Rey (2011) conclouen que els llibres de text utilitzats en l'àrea de l'educació física i l'esport contribueixen a la reproducció dels estereotips de gènere, atès que a les imatges utilitzades predominen les dels esportistes homes i caucàsics. Així, l'elaboració i la utilització de materials didàctics que adoptin la perspectiva de gènere assegurarà trencar amb els rols i estereotips de gènere. Però també, implica utilitzar materials que permetin analitzar críticament iniciatives que es duguin a terme en altres contextos, com per exemple d'educació física escolar.

3.5 Garantir la participació equitativa en les activitats d'aprenentatge utilitzant l'espai i el material de forma equilibrada

Diversos estudis (Soler, 2009; Subirats i Tomé, 2007; Tomé i Ruiz, 2002) posen de manifest que els aspectes organitzatius de les sessions, com pot ser l'ocupació de l'espai o l'ús del material a les classes d'educació física o en entorns esportius, utilitzats de forma desigual, constitueixen factors reproductius del rol masculí dominant en la societat. La utilització dels materials convencionals per a la realització de les sessions condueixen a la pràctica hegemònica dels esports, i amb això la identificació amb l'estereotip de gènere en el desenvolupament de les sessions hi queda reflectit (Tomé i Ruiz, 2002). Per altra banda, els espais són reproductors dels privilegis i les jerarquies dels grups dominants de la societat. També transmeten i ensenyen: la manera de relacionar-se, d'estar i el control de l'espai (Molinés, 2020). Per exemple els espais centrals dels patis de les escoles són ocupats per nens principalment, o al gimnàs l'ús de les màquines i peses en zones centrals pels homes. Així doncs, la relació que es dona amb l'espai reforen la motricitat estereotipada a través del joc i dels esports que s'hi desenvolupen. En aquest sentit, sensibilitzar sobre aquestes qüestions i disposar de recursos per a la transformació hauria de ser un requisit en la formació dels i les professionals d'aquest camp.

3.6 Formació per a la convivència i la transformació de models i relacions tradicionals de gènere

La formació per a la convivència entre nois i noies sol estar absent en la formació de professorat, així com la formació per a la posada en pràctica d'accions que afavoreixin el canvi. En aquest sentit, la formació permetrà al futur professional en l'àmbit de l'activitat física, l'educació física i l'esport replantejar-se de quina manera concep el sistema professional (educatiu, de l'entrenament, de la salut o de la gestió) com un òrgan de reproducció social o bé com un òrgan de transformació social on incorpori la reflexió de les seves pràctiques i pautes de canvi. En particular, qui hagi d'exercir de professor o professora d'educació física o personal tècnic d'una instal·lació esportiva, o exercir en la gestió esportiva o en el camp de la salut o rendiment esportiu, hauria de tenir recursos per a la resolució de conflictes, la utilització de mètodes cooperatius, així com metodologies dirigides a treballar la diversitat i la prevenció de violència de gènere i assetjament sexual.

3.7 Utilització del llenguatge no sexista

El llenguatge, en tota acció pedagògica, va lligat a la transmissió i adquisició de coneixements, i, alhora, no pot anar separat de la ideologia de la persona que transmet el missatge.

Eulàlia Lledó (1992) afirma que el llenguatge no només és un reflex de la realitat, sinó que també construeix pensament i la idea que tenim de la societat que ens envolta. La mateixa autora apunta que el llenguatge és un producte de la societat, i com a eina social, el pensament es vincula mitjançant el llenguatge, així com també construeix el pensament i al mateix temps el limita. Segons això, el llenguatge és un element clau per a la divulgació i, alhora, en la restricció de les formes de consciència. El llenguatge, llavors, no només ens permet comunicar, sinó que és el vehicle pel qual tenim capacitat d'aprendre i adquirir nous coneixements (Lledó, 1992).

Així doncs, en relació al que s'ha exposat, més enllà del contingut del missatge s'ha de tenir en compte quin tipus de llenguatge s'utilitza en la construcció dels propis discursos, és a dir, l'ús o no de formes sexistes i androcèntriques de la llengua. Entenem per androcentrisme lingüístic aquelles formes que oculten o invisibilitzen la dona en la llengua, i per sexisme lingüístic aquelles actituds caracteritzades fonamentalment pel menyspreu i la desvalorització, per excés o per defecte, del que fan o el que són les dones. Ambdós conceptes es basen en l'hegemonia masculina (Lledó, 2004; Marçal, Kelso i Nogués, 2011). Així doncs, la utilització sistemàtica del gènere masculí contribueix a la reproducció dels rols i estereotips de gènere, així com a falsejar la realitat.

En aquesta mateixa línia, segons l'ús que es faci del llenguatge en un context educatiu pot conduir a la limitació del pensament d'aquelles persones que reben els discursos pedagògics. Corregir i evitar aquest sexisme i androcentrisme lingüístic és possible sense agredir les normes gramaticals, atès que el mateix sistema gramatical tant espanyol com català ofereix multitud de possibilitats perquè l'ús de l'idioma no generi discriminació sexista (Ayala, Guerrero i Medina, 2002). Les universitats han de garantir l'ús dels criteris no sexistes pel paper fonamental que tenen en la transmissió de coneixements, de socialització i de referent social, així com d'agent clau del canvi social.

Per tant, treballar en la sensibilització i utilització del llenguatge visibilitzador ajudarà a construir una nova mirada cap a la societat. Algunes accions com nom-

brar a nois i noies durant les explicacions per visibilitzar els dos col·lectius i evitar el pensament androcèntric o dirigir-se tant als nois com a les noies (preguntes, *feedbacks*, correccions, etc.) o evitar l'ús de diminutius i superlatius, així com frases estereotipades, pot ajudar a realitzar el canvi de futur.

3.8 Reflexions sobre les pròpies creences i estereotips de gènere

Poder analitzar i reflexionar sobre les pròpies experiències com a professional en el camp de les CAFE ajudarà a revisar i reconstruir les pròpies creences, discursos i pensaments sobre els models i relacions de gènere. Cal treballar en estratègies reflexives pel col·lectiu. Reforçar les accions de la Comissió d'Igualtat de la facultat i/o universitat i contribuir-hi des de la pròpia especialitat, o col·laborar en la celebració de les jornades de sensibilització vinculades amb la perspectiva de gènere, com per exemple el Dia Internacional de la Dona (8 de març), Dia Internacional contra l'homofòbia en el futbol (19 de febrer), o altres dates rellevants, mitjançant activitats pròpies de l'àmbit, poden reforçar les iniciatives de canvi o replantejar-se les pròpies creences.

El grau en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (CAFE) té quatre àrees diferents de coneixements (educació física, gestió, salut i entrenament). Totes elles formen part del pla d'estudis de l'alumnat. Això significa que tota persona graduada en CAFE té coneixements en les quatre àrees. Totes tenen professorat especialitzat en la matèria, per la qual cosa hauria d'estar format i sensibilitzat en perspectiva de gènere, ja que sigui quina sigui l'especialitat docent i científica des d'on es treballa, es pot incloure i abordar la perspectiva de gènere a les Ciències de l'Activitat Física i l'Esport, tal com s'ha comentat en l'apartat anterior.

El motor de canvi d'aquesta àrea de coneixement, es pot iniciar des de tres eixos:

Font: Elaboració pròpia

A continuació, i pel que ocupa aquesta guia, es aquest apartat només es desenvolupen els dos primers eixos (imatge dels estudis i professorat), amb tota una sèrie d'accions a realitzar amb la intenció de produir el canvi necessari. Pel que fa al tercer eix, l'organització o universitat, es podran consultar recursos per a treballar-lo en l'apartat cinc d'aquesta guia.

Eix 1. Imatge dels estudis i les professions de la família de l'Activitat Física, l'Educació Física i l'Esport: promoció amb perspectiva de gènere

El desenvolupament, la promoció i la divulgació d'una imatge corporativa molt més diversificada, allunyada dels tòpics de la professió i més conforme a les necessitats i interessos de les joves, és un requisit imprescindible per aturar i revertir la tendència descendent de l'interès de les noies per aquests estudis. En l'imaginari col·lectiu, sovint s'associen els nostres estudis a les activitats esportives considerades tradicionalment com masculines i al model d'esport de rendiment, tot i que la formació acadèmica i les sortides laborals dels estudis de la família de CAFE són molt més àmplies i diverses.

Així mateix, les imatges d'homes i dones en tots els instruments de promoció i comunicació tenen una repercussió important en la percepció que nois i noies tenen sobre qui encaixa i qui no en els estudis, i s'hi poden identificar o no. Per aconseguir un canvi en la concepció estereotipada dels i de les joves sobre aquests estudis, les imatges que es facin servir han de reflectir la diversitat existent actualment entre la població adolescent, i han de recollir els seus interessos i trencar els models tradicionals de gènere.

Accions

- a) **Incorporar, visibilitzar i posar en valor els valors i les pràctiques associades tradicionalment a la cultura femenina** a la imatge corporativa i a la cultura organitzativa del centre.
- b) **Visibilitzar les dones** en els materials de difusió, així com en tots els canals de comunicació, amb un major nombre d'imatges femenines: lloc web, xarxes socials, diari de la facultat, vídeos promocionals, etc.
- c) **Seleccionar imatges** d'homes i dones en què tant els uns com les altres practiquin una gran varietat d'activitats, intentant evitar aquelles activitats estereotipades.
- d) **Fomentar la presència d'imatges** en què tant noies com nois siguin protagonistes de l'activitat que es desenvolupa, evitant la representació de les noies com a espectadores o en actitud passiva.
- e) **Excloure imatges sexualitzades** de noies i nois.

- f) Diversificar les imatges perquè reflecteixin les diferents sortides professionals i activitats formatives** al llarg dels estudis: estudi, treball en equip, ús de les TIC, laboratori, etc.
- g) Implantar una comunicació no sexista** en tota la documentació interna i externa de la institució.
- h) Diversificar els canals de difusió** perquè noies i nois rebin la informació.
- i) Crear un programa de «noies ambaixadores»** en què noies universitàries formades en perspectiva de gènere facin difusió i donin a conèixer els estudis de CAFE als instituts.
- j) Dur a terme activitats de promoció** variades que mostrin la diversitat de continguts i sortides professionals dels estudis, evitant la focalització en les exigències físiques: salons d'ensenyament, promoció en els centres educatius, jornades de portes obertes, etc.
- j) Equilibrar la participació** de noies i nois en les activitats de promoció i difusió dels estudis.
- k) Donar a conèixer el percentatge** de nois i noies aptes en les proves d'aptitud personal del grau universitari, i desmitificar d'aquesta manera les proves, en cas que es duguin a terme.

Eix 2. El professorat: des de l'àmbit universitari als cicles formatius i a l'Educació Física de primària i secundària

El currículum universitari i no universitari té un paper fonamental en la futura transformació o reproducció de les relacions de gènere des de l'Educació Física, l'Activitat Física i l'Esport. I sens dubte, és la inclusió de la perspectiva de gènere en la formació universitària, de forma obligatòria i al llarg de tota la seva formació, la més rellevant per transformar els models i les relacions tradicionals de gènere des de l'escola, atès que el futur professorat pot ser l'agent de canvi clau per un futur més lliure d'estereotips i de jerarquies.

Accions

- a) Coordinar-se** amb el professorat de diferents àrees i departaments de manera que es garanteixi un treball transversal pel que fa a la perspectiva de gènere.

- b) Revisar els materials curriculars** de totes les assignatures per detectar possibles absències, prejudicis i estereotips: presentacions a l'aula, documentació complementària, recursos en línia, etc.
- c) Establir** objectius i competències específics orientats a la perspectiva de gènere en el pla docent de l'assignatura i desenvolupar-los de forma coherent al llarg de tot el currículum.
- d) Incorporar coneixement, activitats i pràctiques associades tradicionalment a la cultura femenina i a les dones** en cada una de les assignatures (transversalment) i mitjançant assignatures específiques (acció positiva): totes dues estratègies són imprescindibles perquè la perspectiva de gènere tingui impacte.
- e) Crear un clima de respecte, col·laboració i reflexió** mitjançant estratègies didàctiques que garanteixin la participació de les alumnes en totes les activitats i en fomentin l'empoderament.
- f) Incorporar la perspectiva de gènere en les rúbriques d'avaluació** de les tasques pròpies de cada assignatura.
- g) Incloure referències bibliogràfiques** escrites per dones i homes, així com literatura científica que tracti els coneixements vinculats a les dones i a la perspectiva de gènere en cada àrea.
- h) Utilitzar un llenguatge inclusiu** en l'expressió oral i escrita de l'activitat docent i investigadora, tal com es recomana en les diferents guies existents.

04. PROPOSTES PER INTRODUIR LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN LA DOCÈNCIA EN CIÈNCIES DE L'ACTIVITAT FÍSICA I L'ESPORT

Incloure la perspectiva de gènere als estudis de CAFE i a l'àrea acadèmica que s'aborda en aquesta guia implica que els coneixements sobre les dones, sobre les relacions de gènere, sobre els diferents tipus de masculinitats i feminitats i les contribucions de les dones, s'incorporin en la docència de totes les assignatures, en el procés de la recerca de cada disciplina, i en els valors, símbols i maneres de fer quotidianes del professorat i del personal investigador.

Tenint en compte la tradició històrica d'aquests estudis així com la pròpia història de l'esport, la incorporació de la perspectiva de gènere suposa reescriure les regles del joc: d'una banda, transformar els mecanismes d'exclusió i discriminació més visibles i explícits; i d'una altra, reconèixer i eliminar els mecanismes que, sovint de manera inconscient i invisible, perpetuen la desigualtat de gènere, la visió androcèntrica i la reproducció dels estereotips des de totes les disciplines que configuren les Ciències en Activitat Física i l'Esport.

A l'estudi realitzat per Serra *et al.* (2016) remarca que el grau en CAFE que s'imparteix a les universitats públiques de l'estat espanyol mostren una manca visió de perspectiva de gènere, donat que el 75 % de les assignatures que s'imparteixen en aquest grau no fan cap tipus de menció a les qüestions de gènere. En l'anàlisi que se'n fa en el treball mencionat, només una assignatura del total de 763 assignatures analitzades (totes les universitats públiques de l'estat espanyol) aborda de forma exclusiva les qüestions de gènere i activitat física, educació física i esport. Així mateix, en 14 assignatures (1,8 %) s'aborda la perspectiva de gènere en el conjunt de la guia docent (competències, objectius, continguts i referències bibliogràfiques). Aquestes 14 assignatures formen part de les diferents àrees de coneixement del grau de CAFE. Com es pot veure a la taula que continua, abordar la perspectiva de gènere en gestió esportiva, educació física, salut i entrenament és possible si el o la docent que coordina i imparteix l'assignatura té la voluntat de fer-ho i també hi aporta la mirada transformadora.

Taula 1. Assignatures del grau de CAFE de l'estat espanyol que aborden la perspectiva de gènere en el seu pla docent

Nom de l'assignatura
Dona i esport (exclusiva)
Teoria i història de l'activitat física i l'esport
Sociologia de l'activitat física i l'esport
Activitat física saludable i qualitat de vida
Habilitats aquàtiques i la seua didàctica
Sociologia de l'esport
Planificació i organització de sistemes i activitats
Innovació i canvi sociocultural en l'activitat física i l'esport
Activitat física i qualitat de vida
Activitat física i salut
Activitats aquàtiques i salut
Educació Física i diversitat: anàlisis i propostes

Font: Elaboració pròpia a partir de Serra (2016).

Per altra banda, com ja s'ha anat remarcant en alguns dels apartats d'aquesta guia, els discursos que utilitza el professorat per impartir les sessions així com els discursos que utilitza als materials didàctics (guia docent, suport digital, articles de referència, imatges, etc.) transmeten ideologia i ensenyen models reproductors o transformadors del gènere. Per tant, no només s'ha de tenir en compte si s'incorpora o no la perspectiva de gènere, sinó la manera en que s'incorpora.

Per exemple, l'assignatura de Sociologia de l'Activitat Física i l'Esport o la de Pedagogia al grau de CAFE hauria de ser una de les assignatures que haurien de tenir en compte, sense excepció, el concepte «gènere» com a categoria bàsica per a realitzar anàlisis socioculturals, com també ho fan amb les categories edat, cultura o nivell socioeconòmic. Ara bé, si només es menciona l'estadística de participació o la falta d'interès de les nenes i joves cap a l'educació física o l'esport, es pot generar un discurs en que les dones són un «problema», doncs participen menys o estan menys motivades per a la pràctica esportiva. Per tant, és necessari incorporar la mirada de les masculinitats i feminitats en aquestes

assignatures, proposar exemples que trenquin amb els models tradicionals i es valorin les experiències i interessos de les nenes, joves i dones, trencant amb el determinisme sociocultural. Si no es parla de les relacions de poder existents en les interaccions socials i en les organitzacions esportives tampoc es qüestionarà l'hegemonia del model androcèntric.

Així, si abordem el fet d'incorporar la perspectiva de gènere o els coneixements relacionats amb la dona des del punt de vista dels discursos, ens adonarem que en ocasions el fet d'incorporar-ho a l'assignatura esdevé una reproducció dels models tradicionals de gènere. Parlar de les qüestions que afecten a les dones pot semblar una millora respecte al fet de no parlar-ne, però pot conduir a un problema més greu si es reforça la mirada dicotòmica entre allò femení i masculí. Un exemple d'aquesta situació és en algunes assignatures que aborden temes com «activitat física durant l'embaràs» o «activitats aquàtiques per a embarassades». Aquests continguts són incorporats en assignatures vinculades a les activitats aquàtiques, fisiologia, salut o entrenament esportiu, i relacionen l'activitat física de la dona sota la funció reproductiva. Altres exemples d'assignatures són aquelles que quan parlen de gènere o de dona ho fan en referència als aspectes biològics i fisiològics. Si bé aquests continguts apareixen classificats en blocs de continguts com «altres temàtiques», «consideracions especials», o «diferències sexuals», que solen estar al final de les programacions, i considerats com aspectes de la dona com una qüestió menor. Així agafen de referència i estàndard el cos masculí (jove i blanc).

Una de les estratègies a incorporar en les assignatures està relacionada amb el reconeixement de les aportacions i les experiències de les dones, ja que donen valor a la cultura esportiva femenina així com visibilitat a la diversitat existent entre les diferents dones, i també entre els homes. Presentar a les nenes, a les joves i a les dones com a persones amb interessos i gustos diferents, no les descriu només com un col·lectiu oprimint, sinó com un grup que participa i aporta a la societat i enriqueix la cultura esportiva amb les seves formes de viure el seu cos i l'activitat física. Aquest enfocament del col·lectiu femení dins el sistema esportiu implica examinar les diferents desigualtats existents entre homes i dones, però destacant la menor presència dels homes en determinades modalitats o pràctiques esportives, considerades tradicionalment femenines. Una altra estratègia és abordar el concepte igualtat d'oportunitats des de les limitacions que el concepte «igualtat» pot generar, doncs tenir els mateixos drets i deures no significa que les dones hagin de fer exactament el mateix que els homes. Així, incidir en el concepte d'igualtat efectiva i revisar críticament el que significa igualtat ajudarà a la reflexió crítica del contingut de les assignatures mateixes.

El reconeixement del concepte de «diferència» i la ruptura de la visió dicotòmica d'homes i de dones és realment quan s'aborda la construcció del cos masculí i femení, mostrant de forma crítica com l'entorn influeix també en la biologia, i viceversa. Un dels elements que podria afavorir la ruptura d'aquesta dicotomia seria estudiar la realitat de les persones intersexuals, transgènere o transsexuals en les diferents assignatures del grau de CAFE.

En el camp que ens ocupa, parlar de promoció de la salut no només és parlar de l'absència de malaltia sinó que s'ha d'abordar des del benestar físic, psicològic i social, i així tenir en compte els aspectes psicosocials de les persones que ajuden a comprendre que els models i les relacions tradicionals de gènere que influeixen en la pròpia concepció de salut i malaltia. Per tant, una de les estratègies a realitzar en les assignatures del camp de la salut, és reconèixer, en primer lloc, la falta d'estudis relacionats amb la salut i en la medicina esportiva, i llavors, incorporar els coneixements vinculats a la salut i l'exercici de les dones que van més enllà dels aspectes ginecològics i de reproducció, com per exemple la triada de l'esportista com una patologia més, sense estar catalogada en temàtiques menors, o també parlar de la salut digital mitjançant la concepció del cos, reflexió crítica dels mitjans de comunicació com a instruments de «consum del cos», etc.

En definitiva, calen assignatures que promoguin la comprensió dels processos de reproducció social i cultural del conjunt de la societat, fomentant la capacitat crítica de l'alumnat davant els fenòmens del seu entorn. Estimular la reflexió de les pròpies creences i revisar la seva identitat professional són dinàmiques que tenen cabuda en totes les assignatures del grau de CAFE i que han d'ajudar a transformar el sistema esportiu, i per tant, la praxi del futur o futura professional.

A continuació, es presenten un total de 4 experiències de diferents assignatures del grau de CAFE impartit a l'INEFC de Barcelona (Universitat de Barcelona) i que han incorporat la perspectiva de gènere en l'enfocament dels continguts, així com amb les metodologies que s'hi desenvolupen. La primera experiència és una proposta a realitzar en la incorporació de les competències pel desenvolupament de la perspectiva de gènere en l'àrea de l'educació física en el grau de CAFE. Les tres experiències següents són assignatures que actualment, o en cursos anteriors, s'han desenvolupat incorporant la perspectiva de gènere en el conjunt de l'assignatura, des del disseny de les competències fins al disseny de l'avaluació, passant per les metodologies utilitzades així com tenint en compte la pròpia manera d'intervenir de la persona que imparteix la docència.

Experiència 1. Disseny curricular en l'Educació Física, l'Activitat Física i l'Esport

Aquesta primera experiència és una proposta per a incorporar la perspectiva de gènere en l'assignatura que tingui per objecte treballar amb la programació de l'ensenyament de l'activitat física i l'esport. És una assignatura troncal que està ubicada en el pla d'estudis del grau de CAFE i que segons la universitat on s'imparteix el grau queda ubicada a segon o tercer curs.

A continuació, es pot consultar l'objectiu que es persegueix, els continguts que s'hi poden desenvolupar, així com una proposta d'indicadors d'avaluació dels aprenentatges de l'assignatura, i finalment una proposta de la metodologia organitzativa que s'hi pot desenvolupar.

Taula 1.- Descriptors i resultats d'aprenentatge d'una competència dirigida a la perspectiva de gènere en la formació de professorat d'educació física

Objectiu	<ul style="list-style-type: none"> • Organitzar la docència d'educació física incorporant la perspectiva de gènere a la programació, la intervenció i l'avaluació.
Continguts	<ul style="list-style-type: none"> • Anàlisi de currículum i la programació d'educació física amb perspectiva de gènere. • Estratègies metodològiques no sexistes. • Eliminació de prejudicis, estereotips i rols en funció del sexe. • Integració de la contribució de les dones a la pràctica i a l'activitat física i esportiva. • Prevenció de la violència contra les dones. • Ús no sexista del llenguatge. • Interpretació dels resultats d'aprenentatge de l'alumnat en perspectiva de gènere. • Reflexió sobre les pròpies creences i estereotips de gènere. • Promoció de la reflexió crítica davant les desigualtats i discriminacions per raó de gènere en relació als idees corporals, l'activitat física i l'esport.

-
Indicadors d'avaluació	• Identificar les discriminacions presents al currículum ocult i al currículum formal d'educació física.• Dissenyar programacions inclusives que atenguin a la diversitat del alumnat i promoguin la coeducació.• Utilitzar recursos i alternatives no sexistes en l'organització de la docència.• Identificar els estereotips de gènere en l'activitat física i esportiva així com factors que els perpetuen.• Utilitzar imatges i exemples de dones en la pràctica d'activitat física evitant el biaix de gènere.• Utilitzar models de convivència basats en el respecte, així com mètodes no violents per a la resolució de conflictes.• Utilitzar el llenguatge de forma inclusiva i no sexista.• Proposar activitat d'avaluació tenint en compte la superació de desigualtats de gènere.• Desenvolupar activitats i propostes que afavoreixin la sensibilització i la transformació dels models i relacions tradicionals de gènere mitjançant l'educació física.• Saber acompanyar a l'alumnat del col·lectiu LGTBIQ+.
-

Font: elaboració pròpia

Experiència 2. Intervenció i avaluació de l'activitat física, l'educació física i l'esport

La segona experiència que es presenta és una assignatura troncal (6 ECTS) impartida a quart curs de CAFE. A trets generals, el que busca aquesta matèria és establir normes bàsiques d'actuació i principis generals per a un desenvolupament òptim dels processos d'ensenyament-aprenentatge en el camp de l'educació física, l'activitat física i l'esport. Per tant, aquesta assignatura el que pretén és acostar la teoria i la ciència als fets diaris, a com els i les professionals del camp s'acosten al seu alumnat, esportistes, pacients, usuaris i usuàries i en dirigeix, guia i supervisa la seva pràctica. Aquí que els continguts siguin molt amplis però sempre enfocats en la intervenció dels i les professionals.

En aquest exemple, una vegada més el contingut en perspectiva de gènere es detalla a la guia docent de l'assignatura de manera transversal i de forma específica (vegeu la guia docent fent clic [aquí](#)). A trets generals, el plantejament d'aquesta assignatura és incorporar la perspectiva de gènere en diferents activitats i, alhora, de forma continuada al llarg de tot el quadrimestre. Per tant, es cuida el llenguatge, la secció dels continguts tant teòrics com pràctics, proporcionant riquesa motriu i diversitat de capacitats, evitant, així, l'androcentrisme a l'educació física. També utilitza metodologies inclusives i reflexives, i selecciona i distribueix el material didàctic vigilant les imatges i els exemples utilitzats.

Les competències a assolir per l'alumnat que cursa aquesta assignatura són les següents:

- Abordar els drets fonamentals i els principis de la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.
- Organitzar la docència d'educació física incorporant la perspectiva de gènere en la programació, la intervenció i l'avaluació.

Tot i que aquí es proposen aquestes dues competències, es podrien fer més extensives a altres entorns vinculats amb l'activitat física i l'esport.

Per altra banda, l'assignatura pretén assolir un total de quatre objectius específics:

- Experimentar sensacions positives amb el contingut d'educació física amb la finalitat de posar la matèria en valor.
- Sensibilitzar l'alumnat sobre les desigualtats de gènere i el significat i la importància de la coeducació.
- Disposar de recursos per evitar les situacions d'exclusió i discriminació per raons de gènere en la seva pràctica professional.
- Trencar amb els estereotips de gènere de l'alumnat existents en relació a l'activitat física i l'esport.

Pel que fa a les modalitats organitzatives, aquesta assignatura estructura tres sessions específiques per abordar la perspectiva de gènere. Normalment es fa durant les primeres setmanes de l'assignatura amb la intenció de conduir l'alumnat cap a una pràctica no sexista i que pugui realitzar totes les activitats de l'assignatura sota la perspectiva de gènere. Així, a la primera sessió es treballen els conceptes clau relacionats amb la temàtica construint un núvol temàtic. Hi apareixen mots com gènere, sexe, equitat, igualtat, efecte pigmalí, coeducació, currículum

ocult, estereotips, prejudicis, diversitat, discriminació, feminisme, masclisme, sexisme, androcentrisme, empoderament, identitat de gènere, LGTBIQ+, sostre de vidre, etc. L'alumnat ha de treballar de forma cooperativa per aconseguir el màxim de definicions possibles i trobar un exemple vinculat amb l'activitat física, l'educació física i l'esport. En base a aquesta activitat es treballa el contingut de l'assignatura i es relaciona amb altres assignatures que s'imparteixen al grau, com per exemple la sociologia, la psicologia, la gestió esportiva o salut i preinscripció de l'exercici físic.

La segona sessió està orientada a la recerca de dades objectives a partir d'estudis científics ja publicats o en bases de dades especialitzades. Així es treballa amb dades quantitatives i qualitatives en perspectiva de gènere sobre la pràctica esportiva, quant a volums, freqüències i modalitats per grups d'edat, així com opinions, actituds i creences. D'aquesta manera s'obre el debat sobre els models tradicionals de gènere, els estereotips de gènere i trencar les creences de «si tu vols pots». En aquesta mateixa sessió també es treballa el llenguatge i les imatges. Aquest s'aborda de forma específica i s'incorpora als criteris d'avaluació de l'assignatura. El que es busca és un canvi d'ús del llenguatge masculí genèric i androcèntric, per un llenguatge visibilitzador i inclusiu entre tot l'alumnat i portat a la pràctica diària. Mitjançant aquest treball reflexiu amb la frase «*Pérez tenía un hermano. El hermano de Pérez murió. Sin embargo, el hombre que murió, nunca tuvo un hermano*» es treballen les idees del llenguatge com a forma de pensament i reproductor de la societat. Es donen tota una sèrie de pautes per incorporar el llenguatge inclusiu en el dia a dia, tant escrit com verbal. Amb aquesta pauta, la següent tasca reflexiva està focalitzada en l'anàlisi dels propis materials produïts per l'alumnat. Així, es revisa el llenguatge utilitzat subratllant en diferents colors el masculí genèric, neutral o dual. Un cop revisat, es fa una proposta de millora.

Per últim, en la darrera sessió, es treballa amb les imatges per tal d'abordar els canons de bellesa, vinculats a la cosificació i la imatge del cos objecte per complir amb el cànon de la feminitat o masculinitat, igual que conductes de risc com ara la triada de la dona esportista o bé la musculació i victòria que recau sobre els homes. Així mateix, es busca la incorporació de més imatges de dones esportistes, sent protagonistes de les accions esportives, defugint del sexisme fotogràfic, i convertint a les protagonistes en referents socials.

Quant al sistema d'avaluació d'aquesta assignatura s'incorporen diferents ítems específics en cadascuna de les activitats d'avaluació. A continuació es detallen

els indicadors incorporats en diferents instruments d'avaluació, com rúbriques, *check-lists* o dianes d'aprenentatge:

- Utilització del llenguatge coeducatiu. Aquest ha de ser visibilitzador i transformador, així com respectuós. Ha de fomentar la igualtat d'oportunitats.
- Participació de les persones del grup. L'indicador en aquest cas fa referència als treballs grupals i sota la mirada de l'aprenentatge cooperatiu, en el qual els rols assignats han de ser rotatius per tal de promoure el lideratge i la responsabilitat.
- Materials i usos de l'espai. Aquest tercer indicador fa referència a les pràctiques que es duen a terme a l'aula pràctica i que l'alumnat organitza de forma autònoma. Així, el que es pretén és avaluar com el contingut en perspectiva de gènere sobre els usos del material (tipus de material, repartició entre companys i companyes) i els espais utilitzats, els empren com a eina de transformació i reflexió, i no com una eina reproductora dels estereotips de gènere.

Experiència 3. Jocs i esports alternatius

La tercera experiència que es detalla forma part del pla d'estudis del grau de CAFE. És una assignatura troncal de 6 ECTS impartida a segon curs en algunes universitats, i en d'altres a primer curs. Si bé, la proposta que es presenta a continuació no s'ha impartit al grau de CAFE, sí que s'ha pogut desenvolupar al grau de magisteri d'Educació Física. Així doncs, a continuació es fa una proposta adaptada per el grau de CAFE.

L'eix de treball d'aquesta assignatura és trencar amb el discurs hegemònic de l'esport de competició com a eina de treball de l'Educació Física, i buscar els potencials del joc com a eina de socialització, així com treball de les motricitats bàsiques i específiques de l'ésser humà. Es planteja una assignatura optativa amb un contingut específic i, alhora, transversal amb la pròpia sensibilització del professorat que la imparteix.

Les competències que ha d'assolir l'alumnat una vegada hagi cursat l'assignatura són les següents:

- Abordar els drets fonamentals i els principis d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones.

- Saber transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat, des de la pedagogia crítica.
- Capacitat creativa i emprenedora (capacitat de formular, dissenyar i gestionar projectes/capacitat de buscar i integrar nous coneixements i actituds).

Els objectius relacionats amb la perspectiva de gènere plantejats i que l'alumnat ha de superar a mesura que es va desenvolupant el contingut i les activitats pràctiques de l'assignatura són els següents:

- Sensibilitzar l'alumnat sobre les desigualtats de gènere i el significat i la importància de la coeducació.
- Disposar de recursos per evitar les situacions d'exclusió i discriminació per raó de gènere o identitat sexual en la pràctica docent.
- Trencar amb els estereotips de gènere de l'alumnat existents en relació a l'activitat física i l'esport.
- Generar estratègies didàctiques coeducatives.

La metodologia emprada en aquesta signatura és diversa. El contingut s'imparteix tant a les sessions teòriques com pràctiques. La proposta és utilitzar, almenys, una sessió teòrica i una pràctica per a treballar els jocs des del vessant coeducatiu. Així mateix, la perspectiva de gènere es va impregnant en el conjunt de l'assignatura, ja sigui pel llenguatge visibilitzador i inclusiu que utilitzi el professorat, les dinàmiques de treball en equip d'igual a igual, generació d'equips de treball diversos promovent la reflexió crítica de les agrupacions segons la situació treballada, la reflexió dels jocs utilitzats als patis escolars, els materials dels convencionals o innovadors o reciclats, etc.

Pel que fa a les sessions específiques en perspectiva de gènere i el joc, es proposa iniciar la sessió amb una revisió dels conceptes clau en matèria de gènere i treballar mitjançant jocs d'aula les «resistències al canvi» que pot mostrar l'alumnat. Per tant, expressions com «no és necessari», «és natural», «és normal», «és la seva elecció», «jo no puc fer res» formen part del discurs del debat generat a l'aula. La resposta a aquestes resistències passa a treballar-se a partir de raons culturals presentant dades que trenquen mites i resistències.

A la sessió pràctica, es treballa mitjançant jocs coeducatius, transformant els components competitiu en elements cooperatius, o buscant altres habilitats que no es basin amb la potència o la força, sinó amb la part expressiva i d'habilitats motrius bàsiques. El que es busca, així, és posar en valor les pràctiques asso-

ciades a la feminitat, i alhora, reflexionar sobre les hegemonies, tant masculina com femenina, entorn al joc i la motricitat humana.

En acabar l'assignatura l'alumnat disposa de tota una sèrie de recursos per innovar en la creació de jocs, defugint de la competició com a eix principal, així com recursos comunicatius i d'organització didàctica (recursos materials, distribució de grups, distribució d'espais) que fins aleshores no s'havien qüestionat sota el prisma de la coeducació.

L'avaluació proposada en aquesta assignatura segueix uns indicadors semblants a l'experiència anterior. Es proposen indicadors transversals com per exemple ús del llenguatge visibilitzador i transformador en cadascuna de les tasques que es lliuren per a l'avaluació de l'assignatura, així com la valoració de la capacitat crítica de l'alumnat pel que fa als estereotips i rols de gènere que es donen a la societat i que queden reflectits als jocs que han d'inventar per a superar l'assignatura, i també en els comentaris, verbals i escrits, que fa el propi alumnat. Un dels altres indicadors que formen part de l'avaluació d'aquesta assignatura és el disseny d'un joc o forma jugada, que ajudi a la transformació i a la reflexió dels estereotips i rols de gènere.

Experiència 4. Promoció i prescripció de l'exercici físic per a la salut

La següent experiència està vinculada a l'àrea de coneixement de la salut. És una assignatura troncal de 6 ECTS (podeu consultar la guia docent fent clic [aquí](#)). L'alumnat la cursa a tercer curs del grau de CAFE. Té per objectius treballar amb les bases de la prescripció de l'exercici físic així com el disseny i l'avaluació de programes d'activitat física i de l'esport per al conjunt de la població, tenint en compte grups de poblacions amb o sense patologies. En aquest marc, l'assignatura mateixa es planteja com una competència específica vinculada amb la capacitat crítica: «*Que l'alumnat tingui la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes rellevants d'índole social, científica o ètica*». Dels blocs de continguts que treballa aquesta assignatura es destaquen 2 del total de 7:

- Principis generals de la prescripció d'exercici per població general; recomanacions d'exercici físic per a infants i adolescents en funció del gènere;
- Experiències teoricoopràctiques de programes per a la preinscripció d'esport i activitat física i per a la salut; força i resistència en nens, nenes i

adolescents; selecció de continguts favorables a la programació d'activitat física i educació física; pre i postpart i sòl pelvià.

Quant a la metodologia, l'assignatura es desenvolupa en sessions magistrals i en sessions pràctiques on posen en pràctica els dissenys realitzats, així com pràctiques de mobilitat i manipulació de les possibles persones a tractar. D'aquesta manera l'alumnat treballa de forma pràctica els continguts de l'assignatura. Les agrupacions en general són mixtes i, previ a les pràctiques, es treballa a partir de la reflexió de la bona praxis, els passos ètics de la professionalitat, i sobretot, quins han de ser els procediments per poder realitzar els contactes «cos amb cos» del professional amb el o la pacient. Així, reflexionar sobre el cos i el contacte físic, igual que demanar el consentiment per poder-ho fer, és el primer requeriment de l'assignatura.

El professorat de l'assignatura imparteix el contingut tant teòric com pràctic sempre utilitzant el llenguatge neutral o visibilitzador. Incideix en les pràctiques reflexives dins la pròpia aula, promovent la capacitat crítica de l'alumnat davant els fenòmens socials i culturals que condueixen a discriminacions i manca d'oportunitats en la pràctica esportiva que poden provocar certes patologies o trastorns físics i/o psicològics. De la mateixa manera, el tractament de les dones en aquesta assignatura té gran rellevància, no com una problemàtica per al rendiment esportiu, i no només com un enfocament patològic d'obstetrícia, sinó com poder millorar la salut i la qualitat d'aquestes dones en les diferents etapes de la seva vida. Així mateix, també es treballa en l'adolescència, la visió crítica dels mitjans de comunicació sota el concepte de «salut digital», fent crítica a la massa del consum del cos com a eina de transformació de la identitat del professional de l'esport.

Finalment, cal mencionar que en aquesta mateixa assignatura es proposa una activitat avaluable específica anomenada «prescripció per a dones embarassades» on han de dissenyar un programa per aquest col·lectiu. A més, en les altres activitats d'avaluació es demanen criteris en perspectiva de gènere per tal d'avaluar els hàbits perdurables i autònoms adequats a la salut i a la pràctica d'activitat física i de l'esport en els grups de població, i entre ells les nenes, les adolescents i les dones adultes.

05. RECURSOS DOCENTS ESPECÍFICS PER A LA INCORPORACIÓ DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE

Per a cada eix anteriorment esmentat, a continuació es detallen tota una sèrie de recursos que han d'ajudar a desenvolupar les accions descrites, així com ajudar a la reflexió i la incorporació de la perspectiva de gènere a l'àmbit de les ciències de l'activitat física i de l'esport.

Eix 1. Imatge dels estudis i les professions de la família de l'Activitat Física, l'Educació Física i l'Esport: promoció amb perspectiva de gènere

ÀZURMENDI, Ainhoa i ELDUAIEN, Maitane (2010). *Guía para una comunicación igualitaria en el deporte*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco. Disponible a: <https://goo.gl/ir1FSG>

FEDERACIÓ CATALANA DE FUTBOL (2017). *Campanya Orgullosa* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=fYc8enA6VrE>

Girls in ICT day: la Facultat d'Informàtica de Barcelona i la UPC-BarcelonaTech han dissenyat un dia de promoció dels estudis de l'àmbit tecnològic i de les enginyeries en què donen a conèixer els estudis, amb l'objectiu d'intentar apropar aquesta àrea de coneixement a les noies de 3r i 4t d'ESO.

Més informació a: <http://www.fib.upc.edu/ca/secundaria/girls-ict-day>

GOLDIE BLOX (2013). Anunci «*Princess Machine*» [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=llGyVa5Xftw>

REY, Ana; i GONZÁLEZ, Alba (2017). *El género en los ojos. Estrategias para educar con (y pese a) las fotografías de los materiales curriculares*. Vigo: Universitat de Vigo. Disponible a: http://xeronosollos.webs.uvigo.gal/El_genero_en_los_ojos.pdf

STERLING, Debbie (2013). *Inspiring the next generation of female engineers – TEDxPSU* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=FEeTLopLkEo>

Eix 2. El professorat: des de l'àmbit universitari als cicles formatius i a l'Educació Física de primària i secundària

Alguns exemples i recursos:

Transversalitat de gènere en la formació universitària

VIZCARRA, Mariate (2016). *La perspectiva de género en los títulos de Grado de Magisterio en Vitoria-Gasteiz*. Comunicació presentada al taller «Igualdad en juego», 9-10 de juny de 2016, Barcelona. Disponible a: https://inefcgiseafe.files.wordpress.com/2016/07/bizkarra_2016_perspectiva-de-gc3a9nero-en-magisterio-vitoria.pdf

COLL-PLANAS, Gerard (2016). *Guía pedagógica dibujando el género*. Vic: Universitat de Vic. Disponible a: http://www.dibgen.com/pdf/guia_pedagogica_Dibujando_el_genero.pdf. Més recursos a: <http://www.dibgen.com/index-es.html>.

COSTELLO, Joseph T.; BIEUZEN, François; i BLEAKLEY, Chris M. (2014). «Where are all the female participants in Sports and Exercise Medicine research?» *European Journal of Sport Science*, 14 (8), 847-51. doi: 10.1080/17461391.2014.911354.

EMAKUNDE (2015). *Guía para la incorporación de la perspectiva de género en el currículum y en la actividad docente de las enseñanzas de régimen especial y de formación profesional*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco. Disponible a: http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.eus/r43-613/en/contenidos/enlace/fp/es_evalua/adjuntos/guia.pdf

LABORATORIO PARA LA IGUALDAD EN EL DEPORTE (2016). *Decálogo de acciones para mejorar nuestra docencia fácilmente desde la perspectiva de género*. Sevilla: Univ. de Sevilla

LLEIXÀ, Teresa; SOLER, Susanna i SERRA, Pedrona (2020). «Retos: perspectiva de género en la formación de maestras y maestros de Educación Física». *Nuevas tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación*.

OBSERVATORIO VASCO DE LA JUVENTUD (2014). *Guía de lectura sobre jóvenes, igualdad y actividad deportiva*. Disponible a: <https://goo.gl/9Z2E1o>

Sensibilització: vocacions de futur per a les noies

ALWAYS (2014). *Campanya «Like a girl»* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=XjJQBjWYDTs>

FARMAMUNDI (2016). *Campanya «Imagina tu meta»* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=nj6YXNgOlx0>

Llenguatge

Guies per a l'ús no sexista del llenguatge de cada universitat, com per exemple:

- Universitat Autònoma de Barcelona;
- Universitat de Granada; Universitat de Múrcia;
- Universitat del País Basc;
- Universitat de Las Palmas de Gran Canaria;
- Universitat Politècnica de Madrid.

ALFARO, Elida; BENGOCHEA, Mercedes i VÁZQUEZ, Benilde (2010). *Hablamos de deporte*. Madrid: Instituto de la Mujer. Disponible a: <https://sede.educacion.gob.es/publivena/detalle.action?cod=14857>

LLEDÓ, Eulàlia (2009). *Guía de lenguaje para el ámbito del deporte*. Vitoria-Gasteiz: EMAKUNDE. Disponible a: <https://goo.gl/W4sf9z>

LLEDÓ, Eulàlia (2011). *Manual de llengua per visibilitzar la presència femenina* [Llibre electrònic]. Barcelona: UFEC. Disponible a: <http://www.beat.cat/manual-dellengua/sobre.html>

Educació física no sexista

APEFADAL (2017). *10 consejos para eliminar desigualdades de género en tus clases de Educación Física* [document en línia]. Disponible a: <http://www.consejo-colef.es/single-post/APEFADAL-decalogo>

BONAL, Xavier (1998). «Cambiar la escuela: la coeducación en el patio de juegos». *Cuadernos para la Coeducación* (vol. 13). Barcelona: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <http://documentsice.uab.cat/publicacions/materialsdigitals/Cambiar-la-escuela.pdf>

CHECA, Olga (2006). *Guia didàctica per al professorat: Una proposa didàctica per a la sensibilització i la formació del professorat*. Catalunya: Llicència d'estudis. Disponible a: <http://www.xtec.cat/sfgp/licencias/200607/memories/1579a.pdf>

FERNÁNDEZ, Emilia; CAMACHO, M. José; VÁZQUEZ, Benilde; BLÁNDEZ, Júlia; MENDIZÁBAL, Susana; RODRÍGUEZ, M. Isabel; SÁNCHEZ BAÑUELOS, Fernando; SÁNCHEZ, Mauro i SIERRA, M. Ángel (2010). *Guía PAFIC para la Promoción de la Actividad Física en Chicas*. Madrid: Consejo Superior de Deportes - Instituto de la Mujer del Ministerio de Igualdad. Disponible a: http://www.csd.gob.es/csd/estaticos/myd/CarreraMujer/GUIA_PAFIC.pdf

VÁZQUEZ, Benilde i ÁLVAREZ, Gonzalo (eds.) (1990). *Guía para una educación física no sexista*. Madrid: Ministeri d'Educació i Ciència. Disponible a: <https://goo.gl/yhb9Qy>

Eix 3: Estratègies organitzatives en les institucions educatives i de formació

Alguns exemples i recursos

Observatori per a la Igualtat de la Universitat Autònoma de Barcelona.
Més informació a: <http://www.uab.cat/web/observatorio-para-la-igualdad-de-la-uab-1287729445957.html>

Xarxes i programes de mentorització de dones

Associació de dones investigadores i tecnològiques a Catalunya.

Més informació a: <http://www.amit-cat.org/index.html>

Projecte «Xarxes i Mentories» de la Universitat Politècnica de Catalunya - BarcelonaTech.

Disponible a: https://www.upc.edu/igualtat/equips-projectes/copy3_of_projecte-sostre-de-vidre .

Xarxa de gènere i esport:

Llista de distribució d'informació per correu electrònic que agrupa acadèmiques i professionals de l'AF i l'esport implicades en la promoció de la igualtat (per inscriure-s'hi, cal escriure a redgeneroydeporte@googlegroups.com)

Dones en la ciència

COMISSIÓ EUROPEA (2009). *Toolkit Gender in EU-funded research*. Disponible a: https://yellowwindow.com/genderinresearch/downloads/YW2009_Gender-Toolkit_Module1.pdf

GIRELA, M. José (2017). *#aCienciaCerca: «Género y deporte: desigualdades invisibles y necesidades de cambio»* [vídeo]. Granada: Canal UGr. Disponible a: <http://canal.ugr.es/noticia/video-cienciacerca-genero-deporte-desigualdades-invisibles-necesidades-cambio/>

PROYECTE HYPATIA. *¿Qué opinas? Sobre la relación entre el género y la ciencia*. Disponible a: http://www.expecteverything.eu/file/2017/06/SCHOOL_adapted_SPAIN.pdf. Més recursos a: <http://www.expecteverything.eu/hypatia/toolkit/>

Universitat del País Basc – Càtedra de Cultura Científica (2017).

Bloc per donar a conèixer dones que s'han dedicat i es dediquen a la ciència.

Disponible a: <http://mujeresconciencia.com/>

VERGE, Tània i CABRUJA, Teresa (2017). *La perspectiva de gènere a la docència i a la recerca de les universitats de la Xarxa Vives. Situació actual i reptes de futur*. Castelló de la Plana: Xarxa Vives d'Universitats. Disponible a: <http://vives.org/PU3.pdf>

Entitats esportives, educatives i d'igualtat

Col·laboració entre la Facultat d'Educació i Esport (secció CAFE) de la Universitat del País Basc i l'Escola per a la Igualtat i l'Empoderament de les Dones (Ajuntament de Vitoria-Gasteiz). Taller de sensibilització: «*El sexismo de los hombres. Camino hacia la igualdad. Reflexiones desde la experiencia*».

Disponible a: <http://lisaf-soingiker.blogspot.com.es/2017/10/taller-el-sexismo-de-los-hombres.html>

CONSEJO SUPERIOR DE DEPORTES (2011). *Guía para la incorporación de la perspectiva de género a la gestión deportiva local*. Madrid: Consejo Superior de Deportes – Federación Española de Municipios y Provincias. Disponible a: <http://www.csd.gob.es/csd/estaticos/myd/guia-incorporacion-perspectiva-genero.pdf>

CONSEJO SUPERIOR DE DEPORTES (2012). *Guía para incorporar la igualdad en la gestión de las federaciones deportivas*. Madrid: Consejo Superior de Deportes. Disponible a: <https://goo.gl/GNN7cN>

GOBIERNO VASCO (2010). *Guía para incorporar la perspectiva de género en las federaciones deportivas vascas*. Vitoria-Gasteiz: Avento Consultoria - Gobierno Vasco. Disponible a: <https://goo.gl/9TRpHL>

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2006). *Guia per al disseny i la implantació d'un pla d'igualtat d'oportunitats a les universitats*. Barcelona: Institut Català de les Dones. Disponible a: <https://goo.gl/kgDKYh>

Prevenció de la violència de gènere i de l'assetjament i l'abús infantil en l'esport

CIRD – CENTRE PER A LA IGUALTAT I RECURSOS PER A LES DONES (2017). *Prevenció de l'assetjament i l'abús sexual i per raó de sexe a l'esport*. Disponible a: <http://ajuntament.barcelona.cat/recursospedagogics/>

NSPCC CHILD PROTECTION IN SPORT UNIT (CPSU) (2016). *Safe use of changing facilities*. Disponible a: <https://thecpsu.org.uk/resource-library/2016/safe-use-of-changing-facilities/>

UNIVERSITAT D'ALACANT (2017). *Código de Ética y conducta en el deporte de la Universidad de Alicante*. Disponible a: <https://web.ua.es/es/unidad-igualdad/seguimiento/piua2/deporte-eje-4-actividad-fisica-y-el-deporte-en-la-ua.html>

UNIVERSITAT DE VIC – UNIVERSITAT CENTRAL DE CATALUNYA (2015). *#L'esport reacciona* – Campanya contra la violència de gènere en l'esport [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=q4yljplE2s8>

06. ENSENYAR A FER RECERCA SENSIBLE AL GÈNERE

La perspectiva de gènere a la investigació implica entendre el gènere com una variable d'anàlisi bàsica per a tota investigació, sigui quin sigui l'àmbit d'aplicació i peculiaritat del fenomen. Algunes de les preguntes que ens podríem plantejar és «on són les dones a la ciència?», «les dones estan representades als estudis científics en ciències de l'activitat física i l'esport?», «les conclusions realitzades es poden aplicar al conjunt de la societat, a homes i dones per igual, o hi ha factors de risc en clau de gènere?», entre moltes altres que justifiquen la necessitat d'incorporar la perspectiva de gènere a la investigació en les ciències de l'activitat física, l'educació física i l'esport.

A continuació, seguint amb l'estratègia dels apartats anteriors, es plantegen tres àrees d'actuació on desenvolupar diferents propostes d'actuació per incorporar la perspectiva de gènere en l'àrea.

6.1 Treball final de grau, treball final de màster i Pràcticum

- a) Proporcionar eines a l'alumnat per realitzar el treball final de grau (TFG) o de màster (TFM) tenint en compte la perspectiva de gènere en: el llenguatge, el procés de recerca (disseny, mostra, anàlisi i interpretació de les dades, etc.), les referències bibliogràfiques, etc.
- b) Incentivar l'alumnat a dissenyar el seu TFG o TFM sobre temàtiques relacionades amb la perspectiva de gènere i que permetin superar la visió androcèntrica del coneixement i la invisibilització dels sabers femenins, sigui quina sigui la disciplina des d'on s'aborda.
- c) Impulsar la participació en el premi al millor TFG o TFM que abordi la perspectiva de gènere i valorar les aportacions que realitzen el conjunt de treballs que s'hi presenten.
- d) Donar a conèixer la PG als centres de Pràcticum on es dirigeix l'alumnat i fer-los arribar eines per treballar amb perspectiva de gènere segons l'àmbit professional en el que es trobi.

6.2 La investigació i la transferència a la societat

- a) Incloure homes i dones en els dissenys dels estudis d'investigació de manera que els resultats dels estudis siguin vàlids per tots els col·lectius.

- b) Formar equips d'investigació que incorporin homes i dones de manera que es tinguin en compte totes les aportacions.
- c) Plantejar temes d'investigació que abordin les problemàtiques tradicionalment oblidades de les dones o que generalment s'han estudiat a partir de les dades obtingudes en població masculina.
- d) Vetllar per la incorporació de dones expertes en el programa de congressos, cursos de formació, etc., ja sigui com a ponents, comunicadores o moderadores.
- e) Afavorir la inclusió de la PG en els continguts del programa de les activitats científiques i de transferència (seminaris, congressos, cursos de formació, etc.).

6.3 El coneixement científic

- a) Analitzar de forma crítica i reflexiva la visió androcèntrica del coneixement científic de la nostra disciplina. Sovint l'experiència masculina es considera com l'experiència universal, vàlida pel conjunt de la població. S'entén que allò que serveix pels homes també serveix per les dones, que tot el que és rellevant ho han fet els homes, o que l'home és el patró de referència per mesurar qualsevol cosa. Aquesta visió, però, invisibilitza la realitat de les dones —en tota la seva diversitat— i reproduïx les relacions patriarcales.
- b) Reconèixer i rectificar els biaixos de gènere existents en molts estudis i investigacions que es basen en les experiències o en les dades referents a homes (generalment joves i blancs), que després es transfereixen al conjunt de la població. La utilitat i l'aplicació d'aquest coneixement pot no ser vàlida per altres tipus de col·lectius.
- c) Incorporar l'experiència i els sabers vinculats a les dones en cada disciplina, trencant la visió androcèntrica de la ciència. Sovint s'ignoren o es marginen coneixements que són molt valuosos per la formació dels futurs ciutadans i ciutadanes, el desenvolupament de la ciència, i la seva transferència a la societat.
- d) Trencar la visió dicotòmica, reduccionista i fixa de les categories de sexe i gènere: les categories d'home i de dona, així com també els models hegemònics de masculinitat i feminitat s'han construït culturalment de forma essencialista i inamovible, però la identitat individual pot ser molt més complexa i canviant.

6.4 Per un TFG i un TFM amb perspectiva de gènere

Per tal de fomentar la incorporació de la perspectiva de gènere als TFM i TFG així com proporcionar recursos als professorat que tutoritza aquests treballs, s'han creat diferents indicadors a aplicar durant el procés així com també criteris d'avaluació. Amb aquesta proposta, es pretén acompanyar al personal docent i investigador en el procés de transversalització del gènere en la seva recerca i en la seva docència (continguts, metodologies, comunicació i referències).

A continuació, es detallen els indicadors comuns en format de *check-list* per a tots els àmbits de treball de CAFE:

6.4.1 Aspectes comuns en TFG i TFM en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport

Indicador	Sí	No	Ocasionalment
Sap distingir tant en les anàlisis teòriques com en les anàlisis empíriques els efectes de les variables sexe i gènere.			
Sap abordar els projectes assignats i els treballs d'investigació encomanats integrant les variables sexe i gènere amb rellevància al problema o tema plantejat.			
Identifica les contribucions dels estudis de gènere en la temàtica investigada.			
Produeix, recull i interpreta les dades empíriques de manera sensible al gènere.			
Sap utilitzar i crear indicadors qualitius i quantitatius, incloent-hi els estadístics, per conèixer millor les desigualtats de gènere i les diferències en les necessitats, condicions, valors i aspiracions de dones i homes.			
Sap identificar la intersecció de la desigualtat de gènere amb altres eixos de desigualtat (edat, classe, raça, sexualitat i identitat/expressió de gènere, diversitat funcional, etc.).			

Identifica i és capaç d'analitzar les causes estructurals i els efectes de la violència contra les dones i altres violències de gènere.			
Coneix i utilitza les aportacions de les dones i dels estudis de gènere a la seva disciplina.			
Identifica i problematitza els biaixos, estereotips i rols de gènere en la seva disciplina i en l'exercici de la seva professió.			
Sap fer un ús inclusiu i no sexista del llenguatge.			

6.4.2 TFG en l'àmbit de l'educació física

Indicador	Sí	No	Ocasionalment
Distingeix els objectius, continguts, activitats, materials i avaluació sexista d'aquells altres que promouen la igualtat de drets i oportunitats per a dones i homes a l'educació física.			
Identifica les discriminacions directes i indirectes presents en el currículum ocult i en l'explícit a l'assignatura d'educació física.			
Elabora unitats didàctiques de la matèria partint de la coeducació, tenint en compte les característiques de les persones i dels contextos.			
Registra bones pràctiques educatives basades en la coeducació i les difon.			
Utilitza dinàmiques de grup per a treballar les diferents formes de sexisme, així com la presa de decisions raonada i crítica, de l'alumnat, davant de les mateixes.			

Desenvolupa propostes de transformació mitjançant l'educació física que promouen la igualtat de gènere i la prevenció de la violència masclista i la LGBTIfòbia.			
--	--	--	--

6.4.3 TFG en l'àmbit de la salut

Indicador	Sí	No	Ocasionalment
Identifica els biaixos de gènere en el coneixement existent sobre els processos salut i l'activitat física.			
Coneix els conceptes de gènere relacionats amb les ciències de la salut i l'activitat física, identificant la importància per a la salut de la identitat, els rols i les creences socio-culturals de gènere en dones i homes.			
Coneix les dades i els mecanismes de les desigualtats de gènere en l'accés als recursos econòmics i socials que incideixen en la salut de dones i homes (pitjor o millor alimentació; accés al treball i tipus de treballs; accés a l'educació i, per tant, a la prevenció; accés a les TIC i, per tant, a la informació sobre la salut; accés a l'esport, etc.).			
Analitza les diferències per sexe i les desigualtats de gènere en l'etiologia, l'anatomia, la fisiologia i les patologies, en el diagnòstic diferencial, les opcions terapèutiques, i en el pronòstic.			
Sap analitzar l'impacte de gènere individual i poblacional del tipus d'intervenció per a la salut i l'activitat física.			
Incorpora eines per avaluar i monitoritzar l'equitat de gènere en les intervencions d'activitat física relacionades amb la salut.			

6.4.4 TFG en l'àmbit del rendiment esportiu

Indicador	Sí	No	Ocasionalment
Identifica els biaixos de gènere en el coneixement existent sobre els processos de rendiment esportiu.			
Coneix els conceptes de gènere relacionats amb el rendiment esportiu, identificant la importància per a la salut de la identitat, els rols i les creences socioculturals de gènere en dones i homes.			
Coneix les dades i els mecanismes de les desigualtats de gènere en l'accés als recursos econòmics i socials de l'èxit esportiu (espònsors, accés a entrenadors/es, continuïtat de contractes, clàusules antiembàrrs).			
Analitza les diferències per sexe i les desigualtats de gènere en l'etiologia, l'anatomia, la fisiologia i les patologies, en el diagnòstic diferencial, les opcions terapèutiques, i en el pronòstic: triada esportiva de la dona, assetjament sexual de l'esportista d'elit, etc.			

Incorpora eines per avaluar i monitoritzar l'equitat de gènere en les intervencions d'activitat física relacionades amb la salut.			
---	--	--	--

6.4.5 TFG en l'àmbit de la gestió esportiva i la recreació

Indicador	Sí	No	Ocasionalment
Sap realitzar una anàlisi sensible al gènere sobre esport i polítiques públiques i mercat de treball.			
Utilitza les variables sexe i gènere per entendre les estructures i els processos socials, polítics i econòmics que es desenvolupen a l'esport.			
Sap identificar i actuar sobre les discriminacions directes, indirectes o múltiples per raó de sexe, gènere i orientació sexual.			
Sap integrar les condicions i les necessitats de dones i homes i l'enfocament dels drets humans a les polítiques de cooperació al desenvolupament de l'esport.			
Sap identificar l'impacte diferenciat dels pressupostos sobre els homes i les dones que es produeixen en el sistema esportiu.			
Sap identificar les necessitats i experiències vitals diferents de dones i homes com a persones usuàries de serveis públics, consumidores, etc.			

07. Recursos pedagògics

7.1 Transversalitat de gènere en la formació universitària

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2006). *Guia per al disseny i la implantació d'un pla d'igualtat d'oportunitats a les universitats*. Barcelona: Institut Català de les Dones. Disponible a: <https://goo.gl/kgDKYh>

EMAKUNDE (2015). *Guía para la incorporación de la perspectiva de género en el currículum y en la actividad docente de las enseñanzas de régimen especial y de formación profesional*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco. Disponible a: http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.eus/r43-613/en/contenidos/enlace/fp/es_evaluate/adjuntos/guia.pdf

LABORATORIO PARA LA IGUALDAD EN EL DEPORTE (2016). *Decálogo de acciones para mejorar nuestra docencia fácilmente desde la perspectiva de género*. Sevilla: Universitat de Sevilla.

REY, Ana; i GONZÁLEZ, Alba (2017). *El género en los ojos. Estrategias para educar con (y pese a) las fotografías de los materiales curriculares*. Vigo: Universitat de Vigo. Disponible a: http://xeneronosollos.webs.uvigo.gal/El_genero_en_los_ojos.pdf

SOLER, Susanna; SERRA, Pedrona i VILANOVA, Anna (2018). *Jo sí incorporo la perspectiva de gènere a les Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. Decàleg per a professorat universitari i personal investigador de CAFiE*. Barcelona: COPLEFC.

SERRA, Pedrona; SOLER, Susanna i VILANOVA, Anna (2019). *La igualtat en joc. Guia de bones pràctiques de gènere en els estudis de la família de les Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (CAFE)*. Barcelona: Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, Departament de la Presidència, Generalitat de Catalunya.

7.2 Educació física no sexista

APEFADAL (2017). *10 consejos para eliminar desigualdades de género en tus clases de Educación Física* [document en línia]. Disponible a: <http://www.consejo-colef.es/single-post/APEFADAL-decalogo>

BONAL, Xavier (1998). «Cambiar la escuela: la coeducación en el patio de juegos». *Cuadernos para la Coeducación* (Vol. 13). Barcelona: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <http://documentsice.uab.cat/publicacions/materialsdigitals/Cambiar-la-escuela.pdf>

- CHECA, Olga (2006). *Guia didàctica per al professorat: Una proposa didàctica per a la sensibilització i la formació del professorat*. Catalunya: Llicència d'estudis. Disponible a: <http://www.xtec.cat/sgfp/licencias/200607/memories/1579a.pdf>
- FERNÁNDEZ, Emilia; CAMACHO, M. José; VÁZQUEZ, Benilde; BLÁNDEZ, Júlia; MENDIZÁBAL, Susana; RODRÍGUEZ, M. Isabel; SÁNCHEZ BAÑUELOS, Fernando; SÁNCHEZ, Mauro; i SIERRA, M. Ángel (2010). *Guía PAFIC para la Promoción de la Actividad Física en Chicas*. Madrid: Consejo Superior de Deportes - Instituto de la Mujer del Ministerio de Igualdad. Disponible a: http://www.csd.gob.es/csd/estaticos/myd/CarreraMujer/GUIA_PAFIC.pdf
- VÁZQUEZ, Benilde i ÁLVAREZ, Gonzalo (eds.) (1990). *Guía para una educación física no sexista*. Madrid: Ministeri d'Educació i Ciència. Disponible a: <https://goo.gl/yhb9Qy>
- GIRELA, M. José (2017). *#aCienciaCerca: «Género y deporte: desigualdades invisibles y necesidades de cambio»* [vídeo]. Granada: Canal UGr. Disponible a: <http://canal.ugr.es/noticia/video-acienciacerca-genero-deporte-desigualdades-invisibles-necesidades-cambio/>
- SOLER, Susanna; HINOJOSA-ALCALDE, Ingrid; LECUMBERRI, Cati; SERRA, Pedrona; SOLÉ, Maria i VILANOVA, Anna (2020). *#Orgullosa. Futbol per a la igualtat. Programa de 20 activitats pràctiques per a secundària: des de l'educació física i l'acció tutorial*. Barcelona: Federació Catalana de Futbol.

7.3 Gestió esportiva i perspectiva de gènere

- FEDERACIÓ CATALANA DE FUTBOL (2017). *Campanya Orgullosa* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=fYc8enA6VrE>
- CONSEJO SUPERIOR DE DEPORTES (2011). *Guía para la incorporación de la perspectiva de género a la gestión deportiva local*. Madrid: Consejo Superior de Deportes – Federación Española de Municipios y Provincias. Disponible a: <http://www.csd.gob.es/csd/estaticos/myd/guia-incorporacion-perspectiva-genero.pdf>
- CONSEJO SUPERIOR DE DEPORTES (2012). *Guía para incorporar la igualdad en la gestión de las federaciones deportivas*. Madrid: Consejo Superior de Deportes. Disponible a: <https://goo.gl/GNN7cN>

GOBIERNO VASCO (2010). *Guía para incorporar la perspectiva de género en las federaciones deportivas vascas*. Vitoria-Gasteiz: Avento Consultoria - Gobierno Vasco. Disponible a: <https://goo.gl/9TRpHL>

CONSELL DE JOVENTUT DE BARCELONA (2016). *Guia d'autodiagnosi de gènere per entitats Re-generem-nos*. Barcelona: Grup de treball d'entitats de gènere. Disponible a: <https://www.cjb.cat/publicacio/re-generem-nos-guia-dautodiagnosi-de-genere-per-a-entitats/>

7.4 Entrenament esportiu

DE HAAN, Donna; NORMAN, Leane; LAVOI, Necole i KNOPPERS, Annelies (2020). *Elite women coaches in global football. Executive summary*. Disponible a: https://www.sportanddev.org/sites/default/files/downloads/executive_summary_-_elite_women_coaches_in_global_football.pdf

FITZGERALD, Timothy (2018). «The female athlete triad - A brief review with training considerations». *Journal of Australian Strength and Conditioning*, 26(05), 73-78.

GALILEA, Beatriz (2000). «Conducta alimentària i rendiment esportiu». *Apunts. Educació Física i Esport*, 61, 108-111

TEIXIDOR, Clara (2019). *Factors de pressió pel pes a l'esport i la simptomatologia de trastorns de la conducta alimentària en esportistes d'elit de Catalunya*. Tesis doctoral. Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, Universitat de Barcelona, Barcelona.

7.5 Salut i activitat física

DUMOULIN, Chantale; HAY-SMITH, Jean i MAC HABÉE-SÉGUIN, Gabrielle (2014). «Pelvic floor muscle training versus no treatment, or inactive control treatments, for urinary incontinence in women». *Cochrane Database of Systematic Reviews*. doi:10.1002/14651858.cd005654.pub3

FERRER, Eva (coord.) (2018) *Salud y deporte en femenino. La importancia de mantenerse activa desde la infancia*. Barcelona: Hospital Sant Joan de Déu.

7.6 LGTBI i esport

DENISON, Erik i KITCHEN, Alistair (2015). *Out on the Fields: The first international study on homophobia in sport*. Repucom, Australian Sports Commission, Federation of Gay Games. Disponible a: www.outonthefields.com

- FUENTES, Jorge; DEVÍS-DEVÍS, José i SPARKES, Andrew C. (2005). «Voces transgénericas silenciadas y relatos ficticios en Educación Física» (p. 73-78). A F. RUIZ, R. J. CARRILLO, A. ALÓS, F. RUEDA, i A. B. LUCENA (coords.). *Educación física y deporte escolar. Actas del VI Congreso Internacional*. Córdoba: Gymnos.
- LÓPEZ-CAÑADA, Elena; DEVÍS-DEVÍS, José; PEREIRA-GARCÍA, Sofia i PÉREZ-SAMANIEGO, Víctor. (2019). «Socio-Ecological analysis of trans people's participation in physical activity and sport». *International Review for the Sociology of Sport*, December, doi:10.1177/1012690219887174.
- PIEDRA, Joaquín; GARCÍA-PÉREZ, Rafael i CHANNON, Alex (2017). «Between homophobia and inclusivity: Tolerance towards sexual diversity in sport». *Sexuality and Culture*, 21(4), 1018–1039.
- SOLER-PRAT, Susanna; VILANOVA, Anna; SOLANAS, Judith; MARTOS-GARCIA, Daniel i GARCÍA-PUCHADES, Wenceslao (2022). «Lesbianism in sport. The heteronormative challenge». In *Sport, Identity and Inclusion in Europe*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003196761-17>
- VILANOVA, Anna; MATEU, Pau; GIL-QUINTANA, Javier; HINOJOSA-ALCALDE, Ingrid i HARTMANN-TEWS, Ilse (2022). «Facing hegemonic masculine structures: experiences of gay men studying physical activity and sport science in Spain», *Sport, Education and Society*, DOI: [10.1080/13573322.2022.2103666](https://doi.org/10.1080/13573322.2022.2103666)

7.7 Prevenció de la violència de gènere i de l'assetjament sexual infantil en l'esport

- CIRD – CENTRE PER A LA IGUALTAT I RECURSOS PER A LES DONES (2017). *Prevenció de l'assetjament i l'abús sexual i per raó de sexe a l'esport*. Disponible a: <http://ajuntament.barcelona.cat/recursospedagogics/>
- NSPCC CHILD PROTECTION IN SPORT UNIT (CPSU) (2016). *Safe use of changing facilities*. Disponible a: <https://the cpsu.org.uk/resource-library/2016/safe-use-of-changing-facilities/>
- UNIVERSITAT D'ALACANT (2017). *Código de ética y conducta en el deporte de la Universidad de Alicante*. Disponible a: <https://web.ua.es/es/unidad-igualdad/seguimiento/puia2/deporte-eje-4-actividad-fisica-y-el-deporte-en-la-ua.html>
- UNIVERSITAT DE VIC – UNIVERSITAT CENTRAL DE CATALUNYA (2015). *#L'esport reacciona – Campaña contra la violència de gènere en l'esport* [vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=q4yljple2s8>

CONSELL CATALÀ DE L'ESPORT (2019). *La violència sexual a l'esport. Guia per a persones adultes. (Re)conèixer, parlar i actuar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya

7.8 Llenguatge

AZURMENDI, Ainhoa i ELDUAIEN, Maitane (2010). *Guía para una comunicación igualitaria en el deporte*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco. Disponible a: <https://goo.gl/ir1FSG>

Guies per a l'ús no sexista del llenguatge de cada universitat, com per exemple: [Universitat Autònoma de Barcelona](#); [Universitat de Granada](#); [Universitat de Múrcia](#); [Universitat del País Basc](#); [Universitat de Las Palmas de Gran Canaria](#); [Universitat Politècnica de Madrid](#).

ALFARO, Elida; BENGOCHEA, Mercedes i VÁZQUEZ, Benilde (2010). *Hablamos de deporte*. Madrid: Instituto de la Mujer. Disponible a: <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/detalle.action?cod=14857>

LLEDÓ, Eulàlia (2009). *Guía de lenguaje para el ámbito del deporte*. Vitoria-Gasteiz: EMAKUNDE. Disponible a: <https://goo.gl/W4sf9z>

LLEDÓ, Eulàlia (2011). *Manual de llengua per visibilitzar la presència femenina* [Llibre electrònic]. Barcelona: UFEC. Disponible a: <http://www.beat.cat/manual-dellengua/sobre.html>

LLEDÓ, Eulàlia (2008). *Breus receptes per visibilitzar les dones en l'esport*. Barcelona: Unió de Federacions Esportives de Catalunya. Disponible a: <http://www.mujeipalabra.net/>

8. PER A APROFUNDIR

- ANGUITA, Rocío i TORREGO, Luís (2009). «Género, educación y formación del profesorado. Retos y posibilidades». *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 64(23): 17-25.
- ARISTIZÁBAL, Pilar i VIZCARRA, Mª Teresa (2012). «Illustration of gender stereotypes in the initial stages of teacher training education». *Education*, 2(7): 347-355. doi: 10.5923/j.edu.20120207.19.
- BETZ, Nancy i HACKETT, Gail (2006). «Career self-Efficacy theory: back to the future». *Journal of Career Assessment*, 14(1): 3-11. doi: 10.1177/1069072705281347.
- BUDAY, Sarah; STAKE, Jayne i PETERSON, Zoë (2012). «Gender and the choice of a science career: The impact of social support and possible selves». *Sex Roles*, 66(3-4): 197-209. doi: 10.1007/s11199-011-0015-4.
- CAMACHO-MIÑANO, María José i GIRELA-REJÓN, María José (2017). «Evaluación de una propuesta formativa sobre género en Educación Física para estudiantes de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte». *Ciencia, Cultura y Deporte*, 12 (36): 195-202.
- CANDELA, C. (2008). *Motivaciones y expectativas profesionales. Análisis desde la perspectiva de género*. Universitat de València, València.
- DEVÍS-DEVÍS, José; FUENTES, José, i SPARKES Andrew C. (2005). «¿Qué permanece oculto del currículum oculto? Las identidades de género y de sexualidad en la educación física». *Revista Iberoamericana de Educación*, 39: 73-90.
- DONOSO, Trinidad i VELASCO, Anna (2013). «¿Por qué una propuesta de formación en perspectiva de género en el ámbito universitario?». *Professorat. Revista de currículum y formación del profesorado*, 17(1): 71-88.
- ECCLES, Jackelynne (2011). «Gendered educational and occupational choices: Applying the Eccles et al. model of achievement-related choices». *International Journal of Behavioral Development*, 35(3): 195-201. doi: 10.1177/01650254111398185.
- FONTECHA, Matilde (2006). *Intervención didáctica desde la perspectiva de género en la formación inicial de un grupo de docentes en Educación Física*. Tesis doctoral. Universitat del País Basc. Disponible a: <https://addi.ehu.es/bitstream/handle/10810/7140/FonotecaMirandaMatildeTD.pdf;jsessionid=48BA79280437678CFE68C3CD11F9238E?sequence=12>

- LENT, Robert W. (2012). «Social cognitive career theory». In Robert. W. LENT y S. D. BROWN (Eds.), *Career Development and Counseling: Putting theory and research to Work* (2nd Edition., pp. 115-146). Somerset, NJ, USA: John Wiley i Sons.
- MOLINÉS BORRAS, Sandra (2020). *Guia de patis coeducatius*. Valencia: Generalitat Valenciana.
- SÁNCHEZ-HERNÁNDEZ, Núria; MARTOS-GARCÍA, Dani i SOLER, Susanna (2018). «¡Otra vez el maldito fútbol, lo odio!». *Tándem. Didáctica de la educación física*, 60: 43-49.
- SCRATON, Sheila (2013). «Feminism and physical education: does gender still matter?». A PFISTER, Gertrud i SISJORD, Mary Krystin (coord.). *Gender and sport. Changes and challenges* (p. 199-216). Münster: Waxmann.
- SERRA, Pedrona; SOLER, Susanna; VILANOVA, Anna i HINOJOSA-ALCALDE, Ingrid (2019). «Masculinization in Physical Activity and Sport Sciences Degree Programs». *Apunts. Educació Física i Esports*, 135,;9-25. doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2019/1).135.01
- SERRA, Pedrona; SOLER, Susanna; PRAT, Maria; VIZCARRA, María Teresa; GARAY, Beatriz i FLINTOOF, Anne (2018). «The (in)visibility of gender knowledge in the Physical Activity and Sport Science degree in Spain». *Sport, Education and Society*, 23 (4): 324-338 doi: 10.1080/13573322.2016.1199016
- SERRA, Pedrona; VIZCARRA, María Teresa; GARAY, Beatriz; PRAT, Maria i SOLER, Susanna (2016). «Análisis del discurso de género en las matrices curriculares del grado de ciencias de la actividad física y el deporte». *Movimento*, 22 (3): 821-834. Disponible en: <http://www.seer.ufrgs.br/index.php/Movimento/article/viewFile/56959/38852>
- SERRA, Pedrona; VIZCARRA, María Teresa; GARAY, Beatriz; PRAT, Maria i SOLER, Susanna (2016). «Discursos de género: una mirada crítica a las Ciencias de la Actividad Física y el Deporte». *Movimento*, 22 (3): 821-834. Disponible a: <http://www.seer.ufrgs.br/index.php/Movimento/article/viewFile/56959/38852>
- SERRA, Pedrona (2016). *La perspectiva de género en los estudios de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona - INEFC. Disponible a: <http://hdl.handle.net/10803/402513>
- STAKE, Jayne i NICKENS, Shanon (2005). «Adolescent girls' and boys' science peer relationships and perceptions of the possible self as scientist». *Sex Roles*, 52(1-2): 1-11. doi: 10.1007/s11199-005-1189-4.

- SULZ, Lauren; HUMBERT, Louise; GYURCSIK, Nancy; CHAD, Karen i GIBBONS, Sandra (2010). A student's choice: enrollment in elective physical education. *PHENex Journal*, 2(2): 1-17.
- TÁBOAS-PAIS, Inés i REY-CAO, Ana (2012). *Gender Differences in Physical Education Textbooks in Spain: A Content Analysis of Photographs. Sex Roles*. doi:10.1007/s11199-012-0174-y.
- TINNING, Richard (2017). «Transformative pedagogies and physical education. Exploring the possibilities for personal change and social change». A D. ENNIS (ed.), *Routledge Handbook of Physical Education Pedagogies* (p. 281-294). London: Routledge.
- VERGE, Tània i CABRUJA, Teresa (2017). *La perspectiva de gènere a la docència i a la recerca de les universitats de la Xarxa Vives. Situació actual i reptes de futur*. Castelló de la Plana: Xarxa Vives d'Universitats. Disponible a: <http://vives.org/PU3.pdf>
- VIÑAS, Jordi i PÉREZ, Marta (2014). *El mercat de treball de l'esport a Catalunya. Especial incidència a la província de Barcelona*. Barcelona: INDE.
- VIZCARRA, María Teresa i PEIRÓ, Carme (2018). «Desmontando estereotipos de género en Educación Física. Monográfico». *Tandem. Didáctica de la Educación Física*, 60: 4-6

La formació de les noves generacions de professionals de l'activitat física, l'educació física i l'esport des de la perspectiva de gènere és imprescindible per assolir la igualtat efectiva entre dones i homes en el món de l'esport, i afavorir la construcció d'una societat més justa des de la nostra àrea professional, acadèmica i científica.

La Guia per a una docència universitària amb perspectiva de gènere de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport ofereix propostes, exemples de bones pràctiques, recursos docents i eines de consulta que permeten trencar amb els estereotips de gènere i reescriure les regles del joc.

Consulta les guies d'altres disciplines a vives.org

Xarxa Vives
d'universitats

Universitat Abat Oliba CEU. Universitat d'Alacant. Universitat d'Andorra. Universitat Autònoma de Barcelona. Universitat de Barcelona. Universitat CEU Cardenal Herrera. Universitat de Girona. Universitat de les Illes Balears. Universitat Internacional de Catalunya. Universitat Jaume I. Universitat de Lleida. Universitat Miguel Hernández d'Elx. Universitat Oberta de Catalunya. Universitat de Perpinyà Via Domitia. Universitat Politècnica de Catalunya. Universitat Politècnica de València. Universitat Pompeu Fabra. Universitat Ramon Llull. Universitat Rovira i Virgili. Universitat de Sàsser. Universitat de València. Universitat de Vic · Universitat Central de Catalunya.